

Литавера С.В. і Шелестю

УКРАЇНА

СЕРПЕНЬ

1943

КАЛЕНДАР ВИЗВОЛЕННЯ

ПРАПОРИ ПЕРЕМОГИ

Микола БАЖАН

Ще канонада стогне за горбками,
Ще стелеться над містом чорний дим,
Ще пахнуть смертю обгорілі ями
І, скриннувши, обвалюється дім.

Ще на асфальті — кров, димиться цегла,
Залізо битви, скровлене й криве.
Але вже місто вільне й наполегле
Встає з руїн, світліє і живе.

І на розбитій вигорілій площі
Вже нашвидку написаний плакат —
В руках святково вдягнутих дівчат
Живим і теплим вогником полоще.

І бідні квіти, зрощені в нужді,
В неволі й смутку змученого міста,
Кладуть дівочі руки молоді,
Як дар любові, на броню танкіста.

Ідуть полки, і світлий марш гримить
І зва бійців для дальшого походу,
І з ним навів, для людства, для століть,
У Харків входить слава і свобода.

Марш зве на бій! Полки ідуть на бій —
В могутті, в славі, в певності, в залізі
Прапероносці Харківських дивізій
Несуть на захід славний прапор свій.

Починаючи з 5 серпня 1943 року, Червона Армія визволила від німецьких окупантів:

5/VIII. Орел, Білгород.
6/VIII. Кроми, Золочів, Но-
зачу Лопань, Тамарівку.

7/VIII. Гайворон, Борисів-
ку; залізничні станції Дол-
біно і Толоконне.

8/VIII. Богодухів, Красно-
пілля, Велику Писарівку.

9/VIII. Тростянець.

10/VIII. На всіх фронтах
звільнено понад 100 насе-
лених пунктів.

11/VIII. Охтирку, Красно-
кутськ, Нов'яги та заліз-
ничну станцію Водяну.

12/VIII. Чугуїв, Дмит-
ровськ-Орловський.

13/VIII. Спас-Деменськ,
Деркачі; залізничні станції
Лосєво, Рогань, Мохнач.

14/VIII. На всіх фронтах
звільнено понад 80 насе-
лених пунктів.

15/VIII. Карачев.

16/VIII. Жиздру.

17/VIII. На всіх фронтах
звільнено понад 60 насе-
лених пунктів.

18/VIII. Зміїв, Опішню;
залізничні станції Сироват-
ку, Низи, Гребінківку.

19/VIII. На всіх фронтах
звільнено понад 50 насе-
лених пунктів.

20/VIII. Лебедин.

21/VIII. Кілька населених
пунктів на Харківському
напрямі.

22/VIII. Понад 30 насе-
лених пунктів на Харківсь-
кому напрямі.

23/VIII. Харків; Донецько-
Амвросіївку.

24/VIII. Звільнено в Дон-
басі кілька населених пунк-
тів.

25/VIII. Охтирку, що кіль-
ка разів переходила з рук
в руки, та м. Зіньків.

26/VIII. Кілька населених
пунктів на Харківському на-
прямі.

27/VIII. Хотельню, що кіль-
ка разів переходила з рук
в руки.

28/VIII. На всіх фронтах
звільнено понад 50 насе-
лених пунктів.

29/VIII. Люботин.

30/VIII. Єльню.

31/VIII. Глухів, Рильськ,
Сєвськ.

ТОВАРИШ СТАЛІН ПРО ВЕЛИКУ ВІТЧИЗНЯНУ ВІЙНУ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Вийшла з друку українською мовою книга товариша Сталіна*). Накази і промови товариша Сталіна, надруковані в цій книзі, мають велике історичне значення, бо вони вчать наш народ боротися з ворогом за свою честь, свободу і незалежність, показують шляхи перемоги і наші перспективи.

Ця книга дає науково обґрунтовану програму боротьби радянського народу в союзі з іншими волелюбними народами — за цілковиту перемогу над німецько-фашистськими загарбниками.

Вихід книги товариша Сталіна українською мовою — визначна подія, особливо тепер, у дні, коли Україна визволяється від німецьких окупантів. Робітники, селяни, інтелігенція України, визволені з німецького ярма, з великим піднесенням зустрінуть цю дорожню книгу, з якої вони дізнаються про хід подій за минулі два роки, про героїчну боротьбу народів Радянського Союзу.

В умовах німецького терору український народ вірив у перемогу, самовіддано боровся з німецькими бандами. На цю боротьбу запалював наших людей великий вождь і кращий друг українського народу — великий Сталін. Робітники, селяни та інтелігенція України знали про кожен виступ вождя, про кожен його наказ. Через листівки, радіо, від народних месників-партизанів трудящі України дізнавались про великі Сталінські слова, і вони сповнювали їхні серця надією на визволення, вселяли віру в перемогу.

Книга починається історичним виступом товариша Сталіна по радіо 3 липня 1941 року. В ті грізні дні наш вождь сказав народові про серйозну небезпеку, яка нависла над нашою країною, сказав, що справа йде «...про життя і смерть Радянської держави, про життя і смерть народів СРСР, про те — бути народам Радянського Союзу вільними, чи впасти в поневолення». (Стор. 10).

Вождь народів закликав радянських людей зрозуміти всю глибину небезпеки, перестати бути безтурботними, мобілізувати всі свої сили на нещадну боротьбу з ворогом, перебудували всю свою роботу на воєнний лад.

Товариш Сталін закликав воїнів Червоної Армії, всіх наших людей, щоб вони «не знали страху в боротьбі і самовіддано йшли на нашу вітчизняну визвольну війну проти фашистських поневолювачів». (Стор. 10).

Заклик товариша Сталіна до витримки, стійкості, безстрашності мав особливе значення на початку війни, коли Червона Армія через деяку тимчасову перевагу ворога змушена була, ведучи активну оборону, поступитись значною територією.

Закликаючи Червону Армію і весь радянський народ самовіддано боротися з ворогом, товариш Сталін учив наслідувати заповіді Леніна: «Великий Ленін,

який створив нашу Державу, говорив, що основною якістю радянських людей повинна бути хоробрість, відвага, незнання страху в боротьбі, готовність битися разом з народом проти ворогів нашої батьківщини. Необхідно, щоб ця чудова якість більшовика стала здобутком мільйонів і мільйонів Червоної Армії, нашого Червоного Флоту і всіх народів Радянського Союзу». (Стор. 10).

Усвідомлюючи всю небезпеку, що нависла над країною, трудящі Радянського Союзу на заклик вождя піднялися на смертельну боротьбу з окупантами. Вся наша країна перетворилась в єдиний військовий табір. Радянські люди в тилу самовіддано працювали, щоб забезпечити героїчну Червону Армію всім необхідним.

Радянська Україна зазнала перших ударів гітлерівських полчищ. Німці вдерлися в західні області України і, не зважаючи на героїчний опір Червоної Армії, просуvalися вперед. В цей важкий час пролунав заклик вождя:

«При вимушеному відході частин Червоної Армії треба виводити весь рухомий залізничний склад, не залишати ворогові жодного паровоза, жодного вагона, не залишати противникові ні кілограма хліба, ні літра пального. Колгоспники повинні виганяти всю худобу, хліб здавати під охорону державним органам для вивозу його в тиллові райони. Все цінне майно, в тому числі кольорові метали, хліб і пальне, яке не може бути вивезене, повинно безумовно знищуватися». (Стор. 11).

Робітники й селяни України, відчувувшись на заклик вождя, докладали всіх зусиль, щоб не лишити ворогові народного багатства. Гітлер і його банда хотіли захопити наші українські підприємства на повному ходу, а знайшли порожні цехи заводів і фабрик. Робітники й інженери Києва, Харкова, Дніпропетровська, Запоріжжя, Донбаса вивозили машини, устаткування у східні області і на нових землях, за допомогою братніх народів, відновили українські заводи. Тисячі колгоспів вирушили на землю братніх народів. З України вивезли тоді багато тракторів і комбайнів, вигнали сотні тисяч голів худоби в східні області. Тепер, коли Україна визволяється, за постановою союзного уряду цю худобу знов повертають до колгоспів нашої республіки. Колгоспне селянство України скаже не раз велике спасибі вчителю за мудру й своєчасну пораду.

Виконуючи геніальний Сталінський план, наша партія тоді перебудувала всю економіку на воєнний лад, перебудувала нашу промисловість у східні райони. В доповіді про 25 роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції 6 листопада 1942 року товариш Сталін говорив, що це була найважча й найскладніша організаторська робота великого масштабу.

Виключне значення в житті українського народу мав заклик товариша Сталіна про організацію партійанської боротьби в тилу ворога.

*) Й. Сталін. — «Про велику вітчизняну війну Радянського Союзу». Укривдав, тираж 100 тисяч примірників.

«В зайнятих ворогом районах треба створювати партизанські загони, кінні і піші, створювати диверсійні групи для боротьби з частинами ворожої армії, для розпалювання партизанської війни скрізь і всюди, для висаджування в повітря мостів, шляхів, асування телефонного і телеграфного зв'язку, підпалювання лісів, складів, обозів. В захоплених районах створювати нестерпні умови для ворога і всіх його підсобиників, переслідувати і знищувати їх на кожному кроці, ари-вати всі їхні заходи». (Стор. 11).

Заклик товариша Сталіна знайшов гарячий відгук у серцях тисяч патріотів України. Вождь дав їм програму, вказав їм шляхи і методи боротьби.

Минуло більше двох років з дня виголошення товаришем Сталіним цієї промови. За цей час виріс і зміцнів партизанський рух. Збільшилось число загонів, щодня зростає сила кожного з них, в цьому велика історична заслуга товариша Сталіна.

Ні шибениці, ні смерть, ні грабунок, ні голод, ні вогнища інквізиції не зламали волі українського народу до боротьби проти окупантів. Все ширше й ширше палають вогнища партизанської війни. В листі до товариша Сталіна з нагоди 25-ліття Радянської України партизани Чернігівської, Київської, Житомирської, Харківської та Сумської областей писали:

«Не здолати катом нашого народу. Не такий він, щоб стерпів приниження, ганьбу й наругу. Батьки, діди і прадіди наші нещадно промили загарбників. Сьогодні ми ще раз клянемося, що не згиньбимо пам'яті своїх предків і батьків наших. Вже тисячі крапих синів і дочок українського народу, об'єднавшись у партизанські загони, ведуть кровопролитні бої з ворогом. У могутності нашого радянського народу, у безмежній любові до партії Леніна — Сталіна і до Радянської вітчизни черпаємо ми мужність, силу і волю до боротьби з лютим і ненавистним ворогом. Ніщо не врятує фашистських катів від народного гніву»...

Німецькі загарбники хотіли відняти в селян України землю, поділу їхнім потом, їхньою кров'ю. Ця земля леце вже п'яти фашистським виродкам. Тільки в серпні кілька партизанських загонів України пустили під насапи 329 ворожих поїздів, знищивши 317 паровозів, 3105 вагонів і платформ, убивши 11.400 німецьких солдатів і офіцерів. Це тільки частина тих слаavnих бойових подвигів, які чинять радянські патріоти України в тилу у ворога.

Натхнені великими перемогами радянських військ під Харковом, в Донбасі й на інших ділянках фронту, робітники та селяни України ще активніше стають до збройної боротьби. Україна підіймається на вирішальні бої, допомагаючи Червоній Армії визволити українські землі від фашистської осади.

Нападаючи на палку країну, німецько-фашистські мерзотники розраховували за два місяці покінчити з Радянським Союзом. Товариш Сталін показав безглуздість розрахунків гітлерівської стратегії. Гітлерівські верховоди гадали ізолювати Радянський Союз і залучити до походу проти СРСР Великобританію і США. Ця справа провалилась.

Війна показала високу морально-політичну єдність радянського народу. У вогнищі боротьби, на полях

битв, випробувалась і зміцніла Сталінська дружба народів, дружба народів українського і російського.

Фашистські головорізи намагались нацькувати українських робітників і селян на російських робітників і селян. У своїх брудних листівках-плакатах і по радіо німці зводили наклепи на народи Радянського Союзу, намагались посіяти недовір'я між росіянами і українцями. Та ці спроби, ці розрахунки на розбрат між народами вазнали краху. Навпаки, в боях за свою честь і свободу, дружба між росіянами і українцями загартувалась, як ніколи. Та інакше й бути не могло. Робітники, селяни, інтелігенція України знають, що тільки в Союзі Радянських Соціалістичних Республік можливий вільний розвиток української держави. Тільки завдяки допомозі великого російського народу, під керівництвом Леніна — Сталіна, український народ розтрощив численні навали біло-гвардійців, чужоземних інтервентів, розгромив банди Петлюри, Денікіна, Махна. У братній сім'ї народів України стала могутньою індустріально-когоспінною республікою.

Український народ віками прагнув возз'єднатись у великій державі. Цю мрію допоміг здійснити великий Сталін.

Кожен чесний український робітник, селянин та інтелігент розуміє, що ці здобутки Україна могла мати тільки при братній допомозі радянських народів і, насамперед, російського народу, що тільки в бойовій співдружності радянських народів можна подолати, розгромити фашистську Німеччину.

Кожен воїн-українець знає, що на якому б фронті він не воював, — він бореться за волю України. Тисячі воїнів-українців вкрили себе немирущою славою на полях битв. Недавно на мітингу трудящих міста Харкова керівник більшовиків України Микита Сергійович Хрущов дав високу оцінку синам України — червоным воїнам: «Доблесні сини України мужньо б'ються в бойовій співдружності з силами всіх народів СРСР. За своїх воїнів ми не червоємо. Наші генерали, бійці і офіцери стійко боролись — вони достойні України».

Робітники і робітниці заводів, фабрик, радгоспів і МТС, колгоспники і колгоспниці, які евакуувались з України в східні області, своєю героїчною працею кують перемогу над ворогом. Вони виробляють танки, літаки, міномети, боеприпаси, перевиконуючи державні завдання.

Тисячі радянських інтелігентів — синів України — всі свої сили і знання віддають справі допомоги фронтові, справі розгрому гітлерівської Німеччини.

Наочно підтверджуються слова товариша Сталіна про те, що в ході війни сім'я народів СРСР перетворилась в єдиний неперорухний табір, що самовіддано підтримує свою Червону Армію, свій Червоний Флот.

Товариш Сталін показав, що радянський лад витримав всі випробування і є тепер найміцнішим ладом.

Завдяки Сталінському підкуванню, Червона Армія загартувалась і змужніла. Сталінські накази пройнято дбанням про Червону Армію. Товариш Сталін завжди звертає особливу увагу на потребу безупинно удоско-

налювати бойову вичухку, зміцнювати дисципліну, порядок, організованість.

Всі промови й накази товариша Сталіна пройнято любов'ю до народів України, Білорусії, Литви, Латвії, до всіх народів, що зазнають на собі німецько-фашистського гніту, прагненням визволити український, білоруський та інші народи, закликом до нещадної помсти за страждання знедолених.

У своїй доповіді про 24 роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції, товариш Сталін говорив:

«Наша перша мета полягає в тому, щоб визволити нашу територію й наші народи від німецько-фашистського ярма».

У наказі 23 лютого 1943 року товариш Сталін писав:

«Ми почали визволення Радянської України від німецького гніту, але мільони українців ще поневіряються під гнітом німецьких поневолювачів».

Тепер усі насично бачать, як на ділі виправдуються геніальні передбачення вождя. У своєму наказі 7 листопада 1942 року товариш Сталін писав: «Буде й на нашій вулиці свято».

Ще тоді товариш Сталін бачив далеко вперед, передбачив хід подій. І вже сьогодні це свято настає.

Визволяється Україна. Визволено від німецьких мерзотників Харків — другу столицю Радянської України. Вони йдуть у Донбасі. Радянські війська вступили у північну частину України й визволили міста Глухів та Суми. Починається свято на українській вулиці.

Радісно зустрічають робітники, селяни та інтелігенти України своїх визволителів — червоних воїнів. І в ці радісні дні свого визволення трудящі України посилають найкращі, найсердечніші слова привіту найкращому другу й визволителю українського народу — великому Сталіну.

Від імені всього українського народу, що подяку висловили трудящі Харкова, які 30 серпня звернулися з листом до товариша Сталіна:

«Спасибі Вам, дорогий Маршал, за нашу свободу, за щастя дітей, за життя. Знищене, знекровлене, зруйноване, спалене місто Харків заявляє Вам, дорогий батьку, що воно живе. Волю до життя вдихнула в нього радянська влада, більшовницька партія. Ніколи протягом довгих місяців тітлерівської неволі не втрачали ми світлої надії.

Ми боролись, пам'ятаючи Ваші вогневі слова: «Україна була і буде радянською».

Спасибі Вам, дорогий учитель!».

Григорій ШУЙСЬКИЙ

Партизанські діла на річці П.

Фото Я. Давідзона.

Український Воїн

На сумному, кривавому тлі далекої минувшини нашого народу, на багатому radoшамн й трудами тлі недавнього пережитого, в диму і в огні великої війни із звірем, — скрізь виступає він, великодушний і суворий, правдивий і готовий смертю попрали смерть, вірний син і товариш-побратим.

Він росте і змінюється, як росте і змінюється все на землі. Але з роду в рід передаються чесні заповіді, величні приклади, — левина мужність і голубина яєність. І стоїть він нині, український воїн, на полі найстрашнішого і найвеличнішого в світі бою, — стоїть, овіяний славою віків, і славою вкритий впливає в безсмертя.

Це він зустрів колись на вічношумному Дніпрі пишного грецького імператора — і супроти марної імператорської пишноти поставив і утвердив свою велику простоту, свою хоробрість, своє слов'янське благородство. Це він плавав чайками-байдаками аж за гірне Чорне море — братів визволяти. Це він на муках і тортурах, потрапивши в ворожі руки, не тільки не зраджував своїх, а гострим і солоним словом запорозьким протинав тупі лоби своїх мучителів. Це він рубав і тив ворожу силу, взявши шаблю в ліву руку, коли відтято йому праву. Це він перед славною смертю сина одгукнувся покликком громовим: чую! — щоб те «чую» почули всі брати і нагострили свої шаблі, і — найшовся слід Тарасів, якого повік-віків не буде змиго з нашої землі і з людської пам'яті. Це він увійшов колись у кімнату петербурзького художника з України, кріпака, і зачарував його павік, і поема лягла сумними і гордими рядками на папір, і на весь світ стала слава, слава Залізняка і Гонти, слава Яреми Галайди, слава українського борця-месника. Це він, зробивши з мішка сідло, з мотузками-стременами, з обрізом-товаришем у руках гнав року тисяча дев'ятеот вісімнадцятого німецьку мерзоту з милої, теплої нашої землі. Це він писав листа Симонові Петлюрі, листа, винювненого сміхом, страшним, як меч, — і хіба ж не чудо земне, що в листі тому озвалися із сивих століть голосяч непереможного кошового Івана Сірка, і його друзів вірних? Це він попліч із братами стояв на-смерть у безсмертному Сталінграді — і відстоював місто Сталіна, і далі відстоює діло Сталіна, діло народу, праве діло. Це він вергає грім на нічний Берлін, це він давить танками лиходійних чорних заброд, це він на морі й суходолі, піхотою й на коні, на тяжкодзвінному автомобілі і в бистрому підводному човні, у незмірно-тяжкому труді й небезпеці — він, учорашній ратай, слюсар, учитель, шахтар — б'є в груди, в лоб прокляту ворожу силу. Це він таїться, як невідречений вирок напасників, за кожним кушником, за кожною билінкою на святій українській землі. Це він сьгодні, разом з братами, грудьми зустрів новий тяжкий напад, і одбив його, поклавши гори ворожого трупу.

Чолом тобі, український воїне! Руками своїми засмаглими тво-риш ти диво і радість грядущу. Наш уже Харків, наш буде Київ, наш буде Львів і Станіславів, — і возрадується серце матері, що оплакувала розбиту розбійною рукою, вчора тільки здійснену много-вікову мрію свою, мрію про нерозмежовану єдність многострадального українського народу: вернеш бо ти і утвердиш цю єдність, і це зробиш ти, український воїне, зробиш разом із братами-поплічниками, що різними говорять мовами, а однаково вимовляють слово. Ленін, слово Сталін, однаково розуміють, що таке — радянська вітчизна, радянська сім'я народів. Зробиш ти це, і перемога ласкавою рукою здійме з закривавленого твого чола терновий вінок і покладе на чоло нетлінні лаври, і мирний труд овіє крилами прохо-лodi поля і доми наші, і світ тихий неведірній тихенько засяє.

Чолом тобі, український воїне!

Максим РИЛЬСЬКИЙ

ДМИТРО ОСТАПЕНКО

В СІРІЙ ІМЛІ похмурого досвітку заступило. З лівої сторони виповзали німецькі танки. Вони йшли по долині двома лавинами; вісім і вісімнадцять танків, густо обліплені німецькими автоматниками.

Дмитро Остапенко, прилягнувши до протитанкової рушнички, лежав у своєму окопі. За кам'яних брил, спід гілля, яке маскувало його, стежив за лютьми псами, що, зірвавшись з цепу, тремли землею.

Німці відкрили шквальної вогонь. Кулі пролітали мимо, били в каміння, здіймаючи пил. Вихор снарядів ламав гілля, розчухував дерева, оббризував їх кров'ю. Наші бронебійники підпускали німців на потрібну дистанцію.

Перша Дмитрова куля влучила в башту переднього танка, і той обкутався хмарою чорного диму. Відкрився люк. Полум'я й сніп іскор злетіли до неба: в танку рвалися німецькі боеприпаси.

Підбитий танк перетяв шлях іншим машинам, а Дмитро тим часом не спиняв вогню. Ще один непоквапливий постріл, і друга машина, з перебитою гусеницею, закрутилась на місці і зупинилась, ставши шкереберть. В третій танк Дмитро всадив свою кулю, либонь, у самий мотор. Німецькі автоматники й обслуга танку, налякани раптовою зупинкою, повисакували геть, шукаючи рятунку в канавах. Їх скосила влучна черга нашого кулемета. Та Дмитра мало цікавили ці подробиці бою: його справа — плюндрувати ворожу техніку.

Раптом біле світло засліпило Дмитра і гуркіт залився на нього. Підвівшись, ще претяючи, мов у лихоманці, він побачив, як просто на нього йшов танк, клеочучи вогнем і димом.

Дмитро чекав, підпускаючи ворога на дистанцію дійсного вогню.

Майнув злий вогник пострілу, Дмитро не почув його звуку. Але танк зупинився й спалахнув.

Щохвилини більшало підбитих німецьких танків. Машини одна за одною занурювались носом у землю. Уже тринадцятий танк завмер на кам'янистому ґрунті Північного Кавказу од влучних Дмитрових куль.

Та бій тривав далі. Раз-у-раз з'являлися нові й нові машини, намагались оточити нашу оборону.

Ось вирвався наперед важкий танк. Ведучи прицільний вогонь по Дмитровому окопу, він наближався в шаленому швидкості. Вперше не обізвалася Дмитрова рушничка — забракло набоїв. Важка потвора навалилась на окоп безстрашного бронебійника.

Нарешті, атака захлинулася. Навкруги чорніли, немов порозкидані бурєю, ворожі трупи, кістяки машин та пеньки дерев. Дмитрів брат, Іван Остапенко, що знищив у цьому ж бою вісім ворожих танків, ходив із санітарами, шукав Дмитрове тіло. На тому місці, де був Дмитрів окоп, знайшли лише купу зритої землі та криваві шматки тіл. Сумніву не лишалось: Дмитро Остапенко загинув смертю героя...

Та навіть і сама смерть не може відняти в нас жодного славного імені. 13 грудня 1942 року радянський уряд надав посмертне звання Героя Радянського

Союзу Дмитрові Яковлевичу Остапенкові. Брат його, Іван Остапенко, одержав орден Леніна.

А через кілька місяців радісна звістка надійшла додому, до всього радянського народу: Дмитро Остапенко живий!

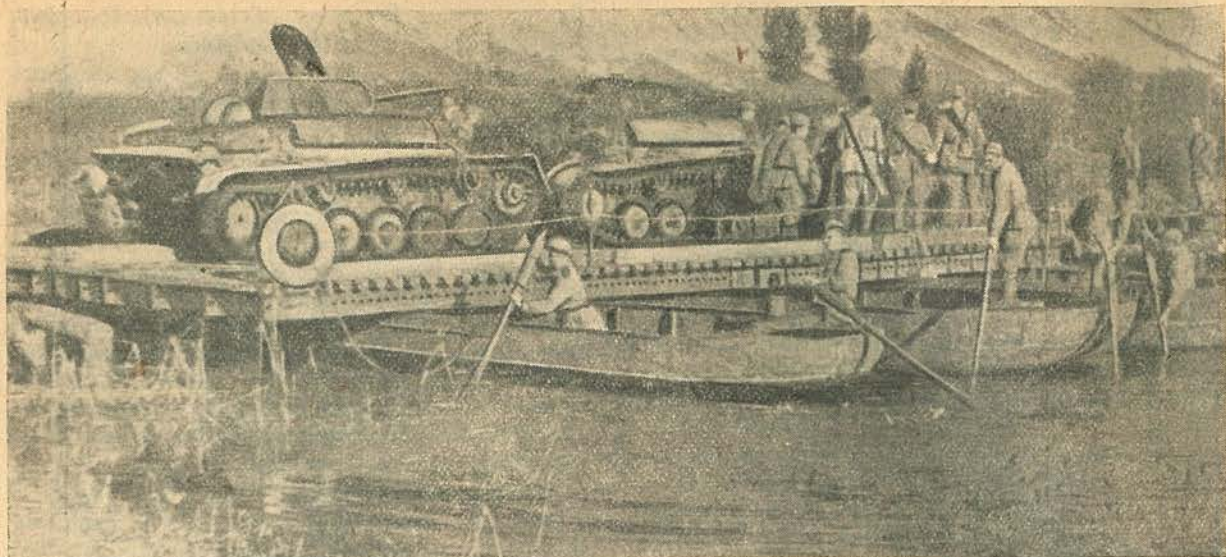
Трапилося це так: побачивши, що на нього ринув німецький танк, Дмитро встиг відповісти в чагарник, де і втратив свідомість від поранення, що його не помітив раніше. Отямившись, він побачив над собою гурт німців. Вони схопили його й потягли. Чагарник чіплявся за ногу, роздираючи рану. Нарешті, його кинули до якоїсь ями. Тоді Дмитро, напружуючи сили, щоб затамувати біль, витяг з кишені комсомольський квиток, одірвав першу сторінку, вігвав її проковтнув. Обкладинку приприсів у кутку землею, приклав грудочками... З концтабору Дмитро втік, коли на українську землю слупила Червона Армія.

Так сталося Дмитрове воскресіння з мертвих.

Вистоявши проти ворога, проти видючої смерті, він тепер опову на полі бою, невмирущий. Б'є німця, щоб подолати смертю смерть.

Дм. ГРИНЬКО

ГЕРОЙ-ТАНКІСТ

Микола Антонович Шматько — танкіст, солдат героїчної Червоної Армії, і він виконує священні обов'язки сина своєї Вітчизни, вкладаючи в це всю силу нащадка славних запорожців, всю свою чесну душу.

Танк, чудовий радянський танк Микола Шматько полюбив, як любив колись колгоспного коня, як любив свій комбайн і свій трактор, як любив слухати журливі й веселі дівочі пісні. Микола називав свій танк бойовим конем. Довгий час він був стрільцем-радистом на ньому, на ньому й здобув звитязку славу героя-танкіста.

...Тривав гарячий бій за висоту, зайняту й укріплену німцями. З тої висоти вони контролювали шосе — найважливішу комунікацію нашої групи військ. Звільнити шосе від дрібних загонів автоматників, чи навіть мінометників було б не дуже важко, коли б не прихована десь далекоенько німецька дальнобійна артилерія.

Командування наказало очистити шосе, витнати німців з висоти, і Микола Шматько був першим, кому випала доля рушити в атаку — на висоту.

Радянські бронемашини знищували один за одним численні протитанкові засоби ворога. Микола розумів, що успіх залежить від кожної

виграної хвилини й указав механікові-водієві напрям на протитанкову гармату, дарма, що вона могла б розсіріяти їх просто в лоб. Розрахунок його був простий, бо її найпевніший у такому становищі: Микола сподівався, що лобова броня тривкіша, ніж гусениці, які він своїм маневром приховував од ворожого пострілу. Тільки б витримати перший удар!

І броня витримала. В наступний момент німецька гармата з усіма солдатами, з грудцями землі полетіла вгору, як з вулкану.

Німці розставили свої протитанкові гармати суцільним колом. Основну — Микола знищив своїм влучним пострілом. В лінії оборони утворилась дошкульна рана, і її треба було негайно використати, заповнити утворену порожнечу.

Микола заповнив її своїм танком. І не просто зайняв звільнене місце, а вдерся в систему фашистської оборони, як ураган, нищачи все вогнем гармати й кулеметів.

Німці вклякнули. Поспішаючи, спробували з двох боків перегородити шлях радянському сміливцеві-танкістові. Але танк Миколи був непошкоджений. Німецькі артилеристи не ждали такого маневру, такого прямицького вогню. Їм довелося в складних умовах маневрувати, виплукувати затисніть місць. А це

було на ризку Миколініям сусідам. Вони дружно атакували висоту з кількох напрямів. Розбивали дзоти, давили гармати, розстрілювали ворогів прямою наводкою.

У Миколи скінчилися всі боеприпаси, кулемети замовкли. Та даремно німці зрадили й навіть спробували контратакувати на мить замовклий танк Миколи Шматька. Відважний танкіст одвоював у берлінського варвара священну п'ядь своєї радянської землі і вже не ліде з неї! Зрозумівши фашистський маневр, Шматько спритно вискочив із танка, тут же схопив фашистський кулемет і кілька стрічок до нього, блискавично той кулемет улаштував на башті танка й зустрів німців їхньою ж зброєю. Та ще як зустрів!

Так німцям і не пощастило спинити наші танки. Німці повернули й залягли в другій лінії своєї оборони. Кулеметом їх звідти не виб'єш, з для гармати в Миколи вже не було боеприпасів. І він знову вискочив тоді на землю. На цей раз обов'язки стрільця він поділив з механіком-водієм, з товаришем Селивончиком. Посадив його за свій трофейний кулемет на танку, а сам озброївся німецьким мінометом, що його німці в паніці кинули разом з мінами.

Розподіл обов'язків дав чудові

паслідки. Мінами Шматько виконував німців із пір, а Селивончик розчісував їх кулеметом.

Висоту взяли. Німці покинули техніку й далеко відійшли на захід. Чимало таких пригод розповів нам безстрашний радянський танкіст, героїчний син українського народу. По раз йому доводилося залишатися в засаді самому, із своїм танком. Ніколи не тремтіла його рука, пускаючи смертоносні снаряди в десятки нападаючих танків. Він не боявся смерті, дбавчи, щоб не прогавити фашистські танки й рішуче перетинав їм путь. На своєму бойовому рахунку він має всього тільки 12 підбитих і спалених гітлерівських танків. Цифра неначе невелика, в порівненні з тисячами знищених нашими частинами і окремими бронебійниками Червоної Армії фашистських машин. Але кожен танк з цієї дюжини знищував товариш Шматько в такі критичні хвилини, коли декому здавалося вже, що бій програно.

В славетних боях за Сталінград трапився такий випадок. Німці рушили з танками й піхотою, щоб розрубали наші частини, розрізати їх своїм так званим «блискавичним» ударом. В центрі головного удару Миколі випало зустрітися одному з сімнадцятьма ворожими танками. Танки внесли спершу тривогу й навіть замишання в наших передових піхотних підрозділах, прорвалися й мчали вперед, щоб відрізати одну з частин, що боронила цей рубіж.

Микола Шматько мав змогу бити по одній з найближчих машин, які мчали, зручно підставляючи свої боки. Але Микола вибрав. На це потрібен був час, потрібна була найдорожча в бій мить. Микола жертвував нею, бо перед ним був не один, а сімнадцять ворожих танків.

І вибрав. Передній командирський танк пішов на високий переїзд через полотно залізниці.

— Тут я тебе, мерзотника, й посаджу! — сказав Шматько разом із влучним пострілом.

Танк шов ще далеко. Стріляти в нього було незручно. Та Микола таки посадив німця. Ворожий танк

заскреготів, обертаючись на місці, й тут же спалахнув. Шлях решті німецьких танків був зовсім закритий на вузькому переїзді. Вони сплилися й рвонучи назад. Без сумніву, німці подумали, що тут велика танкова засада і вирішили за краще втекти.

Отямившись і діставши нового командира, німці знову пішли в атаку вже тільки з десятком вцілілими танками. На цей раз вони обрали інший шлях. Як і перші сімнадцять танків, цю десятку наші піхотні підрозділи знову пропустили, але на цей раз цілком свідомо, щоб відрізати їх од німецьких частин.

Через річку.

Микола Шматько й тут спинився саме на тому місці, і саме в ту мить, коли вирішались наслідки цього бою. Він знову став сам

проти десятиох. Тепер уже він вирішив не чекати ворога, а несподівано напасти на нього. Напад був рішучий і зухвалий. Головний танк не встиг навіть підготуватись до бою. В нього вдарили два снаряди, дуцнені Миколою Шматьком.

В ту ж мить танк спалахнув і це стало гаслом до панічного втіання решти.

Не легкий це був бій. Німецькі танки відійшли, але їхня піхота, їхня протитанкова артилерія, їхні дзоти помітили сміливця. Десять годин підряд, до темної ночі бився з ворогом екіпаж Миколи Шматька. Його танк то блискавично переміщався, то лірвав за укриття, не перестаючи влучно стріляти з гармати, з кулеметів. В результаті цього бою рахунок Шматька збільшився на 2 німецькі танки, одну протитанкову гармату з усім розкотом солдатів, тягач, транспортер з піхотою та розбитий центральний дзот укріпленої лінії фашистів. В наслідок цього бою настирливість ворога зломлена й остаточно відбито охоту на цій ділянці контратакувати наші частини.

Уряд Радянської Вітчизни відзначив свого героя Миколу Шматька високими нагородами: орденом Леніна, двома орденами Червоної Зірки та медаллю «За відвагу».

Старший лейтенант Микола Шматько, дивлячись чистими очима вдаль, на сподохи ракет, на прожекторні промені, в простір ночі, на палаючий літак противника, так закінчує свою розповідь:

— Орден, що я дістав, це тільки — увага батьківщини до свого сина, солдата. Найкращою й найвищою людською нагородою для мене, до кінця життя, є і буде свідомість, що наша неосяжно велика держава і її великий вождь довірили мені, простому трактористові, найвідповідальніше завдання — оборону і звільнення Русі від фашистського ярма. А радянська Русь — це і моя убога Україна, мій Дніпрестан, мої океани колосистої пшениці і моя вільна українська пісня в чистих устах українських дівчат!

Іван ЛЕ

1500 УЧНІВ СНАЙПЕРА ДІДЕНКА

Червоноармійська газета «Фронтвик» (польова пошта 43860-П) цілу сторінку в № 62 присвятила вихователеві снайперів — старшому лейтенантові Максимові Діденкові.

В передовій розповідається про славіні діла рекордсмена України, відомого майстра швидкісної стрільби, який за час перебування на фронті передав тасмниці свого благородного мистецтва бійцям і командирам, число яких сягає за півтори тисячі. Діденкові учні вже порішили немало тисяч ворожого війська.

«Навчити снайпера, — пише газета, — це лише половина діла. Треба ще дбайливо виховувати майстра вогню в бойовій обстановці... Так і робить Діденко»...

В статті «Шлях до майстерності» Максим Діденко пише про свою педагогічну роботу в підрозділі тов. Манчжуріна: «Стрільба, з вимогою мати на суворому обліку кожен патрон, виховує в молодому снайпері почуття відповідальності за

витрачений набій, за свій постріл, збуджує гаряче бажання обов'язково влучити в ціль.

Щоденний розгляд дій снайпера розвиває самолюбство майстра. Поєднання теорії із щоденною вогневою практикою дозволяє швидко й ґрунтовно підготувати доброго стрільця.

Використовуючи метод турнірної стрільби, я підготував за останні два місяці 120 снайперів, які вже винищили понад 200 німців: Павлов убив 36, Нагорний — 17, Федько — 14.

Навчивши молодого снайпера, його ніяк не можна забувати. Обов'язок інструктора — уважно стежити за діяльністю учня, безпосередньо в бою відзначати й виправляти помилки молодого майстра... Снайпер краще стріляє, коли відчуває піклування про себе»...

В тому ж номері червоноармійської газети надруковано вірш українського поета-фронтвика Івана Неходи, присвячений Максимові Діденкові:

Наш рідний Київ, мій і твій,
Конає в чорних німця лапах...
Твій постріл на передовій
Це — гніву вибух, волі запах!

Смерть немецким оккупантам!

ФРОНТВИК
ЕЖЕДНЕВНА КРАСНОАРМЕЙСКАЯ ГАЗЕТА

Твій постріл — це рукою сина
Стріляє в німця Україна,
Що не скорилася в ярмі,
Бо спини зроду в нас прями!

Хвала тобі, хвала, Максиме,
За щире серце невгасиме,
Що помсти пострілом гримить,
Що наближає волі мить!

Вже б'є для німця смертний час...
А нам — цвісти, стрічати ранок,
Любить своїх дівчат-дніпрянок,
Що ждуть щодня, як сонця сходу,

Що виглядають нас з походу,
Що люблять нас і вірять в нас...
За них, за день той голубий, —
Ще зліше, друже, німця бий!

З ФРОНТІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Шофер Григорій Титаренко привертав до себе загальну увагу, — така в нього була багатирська постать. Якось він звернувся до командира своєї частини: — «Хочу стати розвідником». Командир зв'язив на прохання Титаренка:

Коли в одному селі треба було виявити сили німців, — з екіпажем панцерної машини поїхав і Грицько. Край села фашисти відкрили стрілянину, вивісивши з ладу стрільця й водія. Панцерник зупинився. Кільканадцять німців кинулися до машини. Титаренко заліз за панцерником і зустрів їх достойним вогнем. Німці отетеріли, але, розгледівши, що захист екладався з однієї людини, посмілишали і знову пішли в наступ. Тоді Титаренко, не хачаючися, підвіся на увесь зріст та й узявся орудувати прикладом аж поки рушниця не розлетілася на дурки. Німці, вірніше ті з них, хто лишився живий, порозбігалися.

Титаренко вернувся до машини, сів до керма й тривів до частини всіх поранених товаришів і ті відомості, по які вони іздили в розвідку.

Іншого разу Титаренко голився в хаті, аж на вулиці де не взялось семеро німців. Титаренко, з наміленими щоклами, вискочив на вулицю й з автомата скосив усіх сімох.

Григорій Титаренко знищив понад 150 німців. Його прозвали в частині «Чапай нашої дивізії». Уже командуючи ротєю, він одбивав у німців своє рідне місто.

Санінструктор Марта Сергієнко виносить поранених з поля бою, а вільним часом береться до якоїсь роботи, як бачить, що бійцеві треба допомогти. А коли її поранило і віднесли її до сапчастини сусіднього полку, щоб одвезти до госпіталю, то звідти Марта втекла, і прибігла до своєї частини.

Сержант Підмазко — комуніст. У бою в селі О. він здобув перемогу проти двадцятьох німців. Його влучні кулі розстріляли всіх двадцятьох фашистів. Забравши шість ручних кулеметів, Підмазко повернувся до своєї частини.

ПІДРИВНИК

Партизана Жору важко було застати в загоні. Але сама відсутність Жори свідчила про те, що наші справи у ворожому тилу йдуть непогано.

Уперше довелось мені зустрітись з тазмичим Жорою після успішної операції нашого загону в районному центрі К. Ми вели бій, а в цей час нерозлучна четвірка жориних підричників висадила в повітря вокзал, підірвала 11 стрілок і знищила 6 кілометрів колії.

Коли я підійшов, Жору вже оточував тісний гурт партизанів. Молодий, високий, з чорною бородою, що спадала на груди, в німецькому трофейному мундирі, Жора розповідав, а білі зуби його блищали:

— Бачу, підірвався поїзд на моїй міні, спинився. Я — на коня, автомат — в руки, мчу назустріч. По мені вистріляли з паровоза. Зіскочив з коня і — на тендер, — нікого нема! Раптом, бачу, над моєю головою стирчить наган, а за залізною стінкою причаївся німець. Я теж укритися за казаном і почався двобій!

— В ешелоні йшов вагон з милом. Коли вагони сплющило від вибуху, то мило з вагона так і полізло, наче вазелін із туби... Так і поприлинали до нього вбиті фріци, як мухи до липучки!

Несподівано Жора з'явився в таборі, так само несподівано й шез уночі. Він залишився для мене нерозгаданим, але безмежно привабливим.

Підричники ширять славу партизанського загону. Вони — тонкий і гострий інструмент, що дістає далеко й смертельно дошкуляє німцям. Підричкови треба потайки підовзати до залізниці, покласти тол під рейки й зникнути. Тут годиться бути невеличким і непомітним, а Жора був високий на зріст. Він був невловимим навіть зі своєю розкішною бородою. Ця борода має свою історію. Жора запрягнувся поголити її тільки в Берліні.

Поговорити з Жорою по душах довелось мені пізніше, коли загін виходив з оточення. Жора, мінер, виходив із села насамакінець. Він підсів на нашу підводу і, весело посміхаючись, розповів пригоду, яка щойно з ним трапилась:

— Замінував я дорогу, — каже, — а потім дістав наказ міні знати. Ходив, ходив, а знайти в снігу, де в чорта поставив ту міну, ніяк не можу. Все біле. Аж тут назустріч іде чітка. Кричу їй, махаю автоматом:

— Стий! Куди ідеш?

Спинилась. Підходжу й бачу:

за метр від саней лежить моя міна. Ще крок — і стався б вибух...

— Бойове щастя у вас, Жоро, — кажу йому. — Вам везе...

— Везе тим часом, — погодився підричник. — От уже два роки, аж я у ворожому тилу.

— Були рани? — питаю.

— Не було, — вертаючись до своєї чарівної посмішки, відповідає партизан. — Скільки я товаришів поховав, а сам от ходжу. Одного разу, повірте, сховався від гестаповців у кабінеті самого начальника гестапо. Так вийшло, причучили мене, гади, нікуди подітись. Німецький майор з лейтенантом вискочили за мною з кабінета, а я миттю в їхній кабінет, та й заліз у ящик дивана. До ранку сиділи на мені гітлерівці, не гадаючи хто під ними.

— І ви нічим не виказали себе?

— Ні, навіть закуняв трохи, — сміється підричник.

— Ну, Жоро, — кажу я, — два Герої Радянського Союзу в нашому загоні є, — чи бути вам третім?... Чим вас нагороджено?

— На моєму рахунку десять спущених ешелонів та тринадцять паровозів, двадцять дві автомашини з німцями, дев'яносто сім убитих гітлерівців, між ними три генерали... А нагороджено мене востаннє орденом Червоної Зірки. Орден Червоного Прапора я вже маю. Але найвища нагорода — це жити після війни, щоб побачити звільненим свій рідний край, — так я вважаю.

М. ШЕРЕМЕТ

Загін українських партизанів. 1943.

Н. Жуков.

Робота партизана І.

СМЕРТЬ ВАСИЛЯ УБИЙБАТЬКА

ЛЮДИНА ЛІТНЯ, колишній моряк. Василь Убийбатько в лісах неподалих од міста Суми два роки волив у бої свій партизанський загін, потім знов повернувся на крейсер, а звідти в гори — бити німців. Все, що він побачив тут, — гірські озера, сніг в надвечірньому диму горіхові гаї, легкий стрибок кози — не зворушувало його. А коли вперше помітив у горішній німця-розвідника і бачив його — краса гір стала для Василя милою, але не повною. Не міг Убийбатько позбутись печалі за Україною, не міг уявити собі щось краще за її переті степи.

Убийбатька викликали до командира.

— Німці від нас — за кілометр. Один взвод, — сказав капітан Строгов. — Як гадаєш, що треба зробити, коли в нас тут немає уже снарядів і лишилось тільки дві гранати?

— Повбивати гранатами й автоматом, товаришу командире.

— Тоді бери, Убийбатьку, оці гранати.

Заліз тої ночі Убийбатько край гори. Причайвшись біля стежки, почув чужу мову, шарудіння трави й побачив високого італійця в зеленому плащі, з палицями, схожими на лижівні, в зелених гірських чоботях. Убийбатько дав йому змогу зійти вниз. Італієць був од нього кроків за десять, за ярком, за гірською стежечкою. Обережність і цікавість підказали морякові, що поспішати не треба. Минуло не менше, як лівродини, покв ще дванадцятіро солдатів у зеленій одежі зійшли вниз.

Про Італію Убийбатькові відомо було тільки, що там тепло, бідно, править Муссоліні, що в Генуї є цвинтар, а на кожній морілі там — пам'ятник, відповідно до фаху померлого; там можна зустріти бюст зубного лікаря з бормашиною, зображення перекушки із кошиком у руці. Це поховало уяву Убийбатькові, а про все інше він не знав нічого.

Зрештою, до італійців ставився він побажливий — легковажніше як

до німців, вважаючи італійського солдата за страхополоха, «полонолюбця». Василь притис до плеча автомат, тримаючи цівку в чатарнику. Одною чергою спокійно й точно забив він вісьмох, а далі гранатами поклав, як йому здалося, й решту. І зразу впав на землю, вріс у неї, канув у вогуку темряву ярка. Почув стогін, постріли, гортанне белькотіння, пронизливі крики птиць... Убийбатько лежав, тримаючи в сухому запаленій диск автомата.

На світанку він посунувся занімлим тілом, підвів голову і в ту ж мить його схопили за плечі, скрутили йому руки, накиннули на голову шинель і, приголосненого ударом по голові, потягли нагору.

Василь Убийбатько опинився в темному хліві. В сутінках дивились на нього добрі очі корони, а теплий ніс її схилився до його ніг. За стіною по-німецькому хвацько виспівував патефон: «Хай живе війна!», — а чийсь голос виразно й тупо бубонів: один, два, три...

Василь був зв'язаний, кров залипла волосся й сочилася з вуха. Госпа цікавість і люте бажання битися опанували його. Він згадував усе, що сталося. Потім уважно, немов і не з ним тая пригода, оглянув сарай, шпату в стіні, що пропускала світло.

Так минав день. Убийбатько співав пісень.

Було тихо, і він почув, як сказав хтось за стіною — послужливо, по російському:

— Шане офіцере, знаєте, в усьому світі, після італійських пісень, українські — на першому місці.

І Убийбатько перестав співати.

Прийшов по нього солдат і вивів його на двір, дивовижне подвір'я, — ніколи не бачив Василь таких селянських дворів. Тут лежали кущами килими й рядна, великі трюмо, покалічені комоди з рушниками, що звисали з пухляд, гори подушок, і на них — дурячий посід. Василь привели до кімнати, що скидалася більше на комору, повну начиння.

Німецький офіцер у піжамі, схожий на жінку, з ласкавою печистою журбою на блідому обличчі, спитав:

— Кораблі востались у порту?

І Убийбатько відповів, лічачи на пальцях:

— Стоять іще в нас п'ять лінокорів, а між ними — «Гнів народу», «Смерть фашизму», лінокор, недавно збудований — «Степан Головатий», за честь нашого таманського козака, і лінокор «Очаков», а ще стоять у нас двадцять крейсерів...

— Бреше все, — майже схвально сказав офіцер у шовковій піжамі. — А хто цей козак Головатий?

— Козак цей з моїх рідних країв, — сказав Убийбатько, густо зашарівшись од урочистості. — Пам'ятник у Тамані йому. Написано на нім: — «Спасибі богові й царіці, що показали дорогу на Тамань, тепер ми будемо хліб робити, рибу ловити, горілку пити, жінок любити, а як враг прийде, німця будемо бити».

— На розстріл напрушується, — сказав офіцер у піжамі. — Стильний козак, кременний. За наказом, отаких велетнів негайно передають на заводи, — і, переcheckавши трохи, звернувся до Убийбатька: — На Україну, додому одвеземо, до Харкова, до Києва... Радий, козаче?

— Я — матрос, — поправив його Василь і захолюнув серцем: потрапити на Україну при німцях... Він, що був у партизанах, і — працювати на фашистів?! Це здалось йому карою, на яку навіть він не міг сподіватись, і Василь відповів:

— Ну, що ж... Воля ваша, бандитеся...

Вранці його вивели на аеродром. У хиткому тумані він побачив тург таких самих кременних та плечистих, на їхні педастя, як і він сам, якогось здоревненого мужика в чумарці, кілька транспортних літаків біля розкритого ангара, від якого пахло свіжою ялицею. Його погляд привернули чорні авіабомби, що лежали осторонь.

Не кваплячись, немов маючи намір пожартувати, Убийбатько сів на авіабомбу, прикрив її полою шинелі і, рашіше, як устигли до нього підбіти солдати, каменем ударив по голівці, — і разом із німцями злетів у повітря.

Б. ВАДЕЦЬКИЙ.

Санітарний інструктор Ніна Морухно —
на полі бою.

Ніна допомагає своїй подрузі-рибачці,
Нюсі Сидоренковій, тягти сіті.

Дев'ятнадцятилітня Ніна Морухно добровільно прийшла до Черноморського флоту в ті дні, коли німці захопили її прекрасну Кубань. За відвагу Ніну нагороджено орденами Вітчизняної війни та Червоної Зірки. Цього літа Ніна завітала до рідної станиці Гривенської, звільненої від фашистів.

Ніна прийшла з батьком на могилу своєї вчительки, тов. Горшкової, розстріляної німецькими катями, — попрощатися перед поверненням на фронт.

Праворуч: Добра рибина! Ніна розповідає рибалкам Гривенського рибзаводу про те, як моряки б'ють німців.

П. Глоба.

Тихий вечір.

ФІЛОСОФ

ВІН БУВ, за фахом своїм, філософ, і розумів що до чого, а трапилась з ним така майже неймовірна історія. Він затримався в місті. Навколо вже точилися бої. Можливо, він вивчав «Критику чистого розуму», чи писав збіжку про Григорія Сковороду, чи просто вирішив перечекати бомбардування. Та вийшов він з міста, коли туди вже вповзав ворог. Філософ глянув навколо себе очманілим од науки поглядом і пішов на схід. Він пішов бадьорим кроком, а коли вбачав далеко німецьких солдатів, звертав з шляху і переховувався в кущах чи перелісках. Була золота осінь.

Після двох випадків, коли він ледве встиг сховатися від ворога, філософ уже почав втрачати спокій. Він таки був більше пристосований до академічної діяльності, аніж до сталих блукань і притвог. Знесиленний

вкрай, він постукав у шибку першої хати в невеличкому селі.

— Німців тут нема? — спитав філософ, засипаючи від утоми.

— Та є, спинку, бодай їм... — вилаявся дідуган. — Сидять у сельбуді кляті мотоциклісти. Бері горілки, то на гаїнок і вийдеш.

Та філософ був уже такий слабкий, що попросився в хату. Посідали вони з дідом на ослоні, смочке філософ козяче молочко і стиха відповідає на дідові запитання: — «А звідки ти? І чи одружений? А діти є? І чому без нагайна? А на якій роботі був?».

Відповідає йому філософ, що він — філософ, неодружений, родом з Кочотопа, а кінчав науки в Києві, викладав в інституті і писав книжки про суть життя й закони існування.

— Тоді не втекти тобі від німців, — зітхнув дід. — Вони людей

з такими посвідченнями на місці рипають. Непідходящі для них.

— Що ж робити? — спитав філософ. — Нема ж у мене інших посвідчень. Була ще довідка від волейбольної секції вчених, та, напевно, її не ше допоможе...

— Не допоможе, — сказав дідуган. — Щастя твое, що зі мною стрівся. Є для тебе довідка. Почував у мене один волюціога та й загубив.

І от старий викладає на стіл довідку, надруковану на машинці, з печаткою. Філософ читає її і блідне. Написано там, що пред'явник її, заарештований колись жандармерською міліцією, обвинувачений у крадіжках і спробі пограбування, відсидів у тюрмі свій строк і має тепер усі права оселитись там, де хоче.

Філософ питає: — Що він хоче цим сказати?

Дідуган каже: — А для німців колишній розбійник і ворюга, звісно, приємніший, ніж отакий, як ви.

Філософ питає: — То ж, з таким посвідченням я можу йти спокійно?

Дідуган каже: — Цілком! Я навіть певен, що німці пропонува-
тимуть вам усілякі відштовхувальні посади. Тільки дивіться, відмовляйтесь!

Філософ вигукує обурено: — Та що ви!

Дідуган заспокоює його: — Не ображайтесь на старого, я зразу помітив, що ви — чесна людина. Ідіть собі спокійно, тільки там, де довідку покажете, там не почувте, щоб не перевірили...

— Ваша порада мені насадує вислів українського філософа Сквороди Григорія: «Курка жудкудає в одному місці, а яйця кладе в іншому».

От і пішов філософ далі. Коли стрічає німців — йому дуже кортить заховатись у кущах, та він пересилос себе і шпешеною рукою простягає їм свого документа. Німці читають, дивляться на філософа дружніми очима, плескають по плечах, а один прищепуватий унтер навіть відкозирив йому — пред'явничкові посвідчення про злочини. І філософ поступово ставав сміливіший. Він навіть вимагав харчів у якогось ворюги-інтенданта. Та про пораду старого не забував. На всякі німецькі пропозиції влаштуватись на якісь посади, він відповідав категорично: — «Ні, не можу. Уже встиг телеграфно погодитись на прохання Єрїха Коха і поспішаю». І ніхто з німців не дивувався, що один з тітлерівських сатрапів має близькі стосунки з колишнім злодієм.

Отак наш філософ простеє на схід, чекаючи тієї щасливої хвилини, коли він стане на незаїману землю і зможе знову сісти над улюб-

леними абстракціями. Щоправда він уже ховає в собі інші плани, йому кортить воювати. Він стільки бачив, що вже не може бути спокійним теоретиком. Він хоче вбивати німців. І тому не дивно, що коли філософ випадково зустрівся з партизанським розвідником, то сказав:

— Ведіть мене до командира. Вважайте за свого бійця.

Командир загону уважно глянув у вічі філософові і схитів ознайомитися з його документами.

— Бачите, — сказав філософ. — Справа в тім... — і він замовк. Його приголомшила думка про те, що своє справжнє посвідчення він знищив, а має лише оте...

— Показуй, показуй! — наказав командир. — Чому зблід?

І філософ простягнув тюремне посвідчення.

— Ось як! — похмуро сказав командир загону і почав ще раз читати документ. — Що ж? Партизанити хочеш? Маєш на німця гнів?

— **Маю,** — відповів філософ. — Великий гнів маю. Пропшу не відмовити!

І ось він ливився в партизанів. Виконував усяке діло, яке йому доручали. Навчився чистити картоплю, брати білизну, підривати колію, вбивати німців. Він був справжній філософ і примусив себе не помічати повного шедов'р'я, яке виявили до нього деякі партизани. Недавні колгоспники й робітники з цукроварні, вони мимоволі думали про ті часи, коли їхній теперішній товариш був злодієм.

— Ще прохв, і він стане справжньою людиною! — казали вони, задоволені його відвагою та мужністю.

А він таки був по-справжньому хоробрий і часто згадував слова Григорія Сквороди про того, хто не

боїться смерті: «Кто ж на єя плієт острую сталь? Тот, чия совесть, как чистый хрусталь...».

Інколи, у вільні вечори, партизани згадували про своє життя до війни. Один розповідав про свою пасіку, другий — про дівчину, третій — про батьківський дім. І нашому філософові теж хотілося розповісти про бібліотеку, в яких він працював, про аудиторії з уважними студентами, які чекають на його слова, про тихі ночі, коли він лишався в своєму кабінеті пасамоті з думками та ідеями. Але він згадував про своє посвідчення і казав коротко: — А у нас теж було нічого.

Товариші його заспокоювали:

— Кінчиться війна, вийдеш з лісу з добрим партизанським документом у руках. Усі забудуть про минуле. Ніхто й слова не вимовить про твій колишній фак...

Але сталась інакше. Ще війна не кінчилась, а про його колишній фак згадали. Капітан, що прибув для зв'язку з партизанським загonom, пізнав філософа. Він зинувся йому назустріч: — Ой кого я не чекав тут зустріти!

— Чому ж? — відповів спокійно філософ. — Хіба не завжди я вивчав суть життя й закони існування?

А командир партизанського загону, коли про все дізнався, сказав:

— Ви мене не здивували. Я давно здогадувався, що ви не той, за кого себе видає. Я тільки не знав, хто він насправді. І мені дуже приємно, що в нас є свій філософ. Тільки я боюсь, що ви тепер схочете поїхати від нас.

— Ні, — відповів філософ. — Я ще не скінчив проробляти одну важливу тему.

І всі присутні зрозуміли, яку важливу тему має він на увазі.

Ю. МАРТИЧ

ПОЛЕ УКРАЇНИ

МАРІЯ ПРИГАРА

Гірким димком потягне із долини.
Плачем долине скрегіт журавля,
і ляже в ноги поле України,
всіма вітрами зрана земля.
Осінь мжичка зривить віі вранці,
тужливий шлях простелиться до ніг,
як ступим ми — обвітрені вигнанці —
на почорнілий отчий переліг.
Що скажем ми? Яке ми зроним слово,
мов ту сльозу, зашערхлу на щоці?

Як до землі схилившись ніяково,
зчерствілу грудку стиснемо в руці?
Яке ридання в горлі заклекоче?
Оте, що людям розрива серця —
за все відразу — за безсонні ночі,
за муки, що пили ми до кінця,
за кожну порожину, за руїни,
що нам в нічній ввижались даліні;
за подих твій болючий, Україно,
в тривожному і трепетному сні.

ФАШИСТСЬКИЙ РОЗБІЙ В УКРАЇНСЬКИХ СЕЛАХ

Чимало документів лишилось у сільській управі виволошеного від німців села Нова Росош, Ново-Пековського району, і в колгоспі імені Свердлова, який загарбники перетворили в «общинне господарство № 4». Кожен документ — це свідчення про дике свавілля німецьких грабіжників, про нечуване знущання над людьми.

З перших же днів окупації німці гнали селян на роботу в поле, а весь хліб вивозили.

Вони взяли на облік усе майно колгоспників, склали списки на худобу, на птицю, на все колгоспне добро.

Почалось полювання на людей. Старости й уповноважені одержували вимоги на відправку до Німеччини людей і худоби. Вимоги на «людське бидло» надходили до сільських управ дуже часто. Староста писав:

«Розпорядженням військового коменданта оголошено новий набір робочої сили для відправки в Німеччину. Від вас належить відправити 10 чоловік.»*

Це було в жовтні. Такі ж роз-

* В усіх документах залишаємо термінологію фашистських писак. Ред.

порядження надійшли в листопаді й двічі в грудні.

Та, не зважаючи на суворі утиски, вимоги на поставку рабів до Німеччини виконувались погано, бо селяни знали, що наші люди гинуть у Німеччині десятками тисяч.

Радянські люди, уникаючи мобілізації, тікали з дому.

14 листопада німецький окружний комендант Альф пише черговий наказ управителеві общинного господарства № 4:

«Громадян, які одержали документи на виїзд в Німеччину і повернулись назад, треба передавати старості і повідомляти до комендатури».

Згодом той же комендант, скаженіючи, вимагав негайно прислати нових людей:

«Вішліть двох чоловік для посилки в Німеччину замість тих, що втекли. Зараз же направте цих людей до управи».

З села Нова Росош вивезено на німецьку каторгу 23 юнаків та дівчат. Яка їхня доля, чи живі вони — ніхто не знає...

Німці багато галасували, що вони, мовляв, «охороняють права особистої власності», а виходить, що фашисти визнають одне пра-

во — право німців хазяйнувати в загарбаних районах.

Про безсоромність фашистських брехень щодо приватної власності яскраво свідчить такий документ:

«Управителю обкоза, колишній колгосп ім. Свердлова. Розпорядженням німецьких властей продаж, купівля і обмін великої рогатої худоби, овець та кіз заборонено. Управителям і старостам прийняти до неухильного виконання.

Комендант Альф».

Ми знайшли в сільській управі Нової Рососі й такий наказ:

«Управителю общинного господарства № 4. Оголосити населенню, що всякий продаж нерухомого майна ким би то не було суворо забороняється».

Гітлерівські грабіжники дбали й дбають про окупованих районах, щоб ніщо не минуло німецьких рук. З окружної комендатури на села йшли такі накази:

«Сьогодні дайте відомості до 12 годин дня, скільки є всього корів, в тому числі дійних, ялових і молодняку».

Не встигли дати цих відомостей, аж новий наказ:

«Подайте відомості про кількість телят, що залишились у колгоспників».

Німці вимагали відомостей «про кількість господарств, що мають

Два роки німці смочуть кров України. Ми не раз читали про звірства, про шибениці, про спалені села. Я хочу розповісти про інше: про акуратний німецький грабіж. Що таке, фашизм? Це грандіозне акціонерне товариство для пограбування Європи. Найбільший пакет акцій у Герінга. Але й фріц — пайовик. Але й фріцеві перепадає шмат.

Перед нами статут акційного товариства «Україніше гезельшафт фюр гартенбауер цейгніссе унд картофельн», в перекладі це означає — «Українське товариство для виробництва фруктів і картоплі». Не слід думати, що фріци садять картоплю, або доглядають за яблунами. В статуті одверто сказано: «Метою акційного товариства є насильне вилучення продуктів в українського населення». Є й інші «організатори» — не картоплі, а масла й сметани. Їхнє акційне товариство зветься «Мільх унд фетт централь». Курюїди об'єдналися в трест «Ейер унд гефлюгель централь». Всяких акційних товариств для пограбування українського населення зареєстровано дванадцять. У кожного — статут, скарбник, акції, бухгалтерія, дивіденди. Німцям набридло грабувати вроздріб.

КРОВ УКРАЇНИ

У районі Дніпра й Десни німці вирішили вирубати ліси. Фріцам

потрібний ліс. Їхня Німеччина давно полисіла. На знищенні українських лісів заробляють пани з акційного товариства «Хольцферкауф». Ліс іде для воєнного будівництва: українські дерева мають захистити злодіїв від неминучої розплати.

Крім німецьких гарнізонів, на Україні є цивільні фріци і гретхен — для відбирання у населення останніх крихт. «Дейче україне цайтунг» пише: «Нашим найважливішим завданням є піклування про німецьких дівчат, що перебувають на Україні. В німецьких організаціях на Україні росте і розвивається німецька молодь, перед якою блискучі перспективи». У Миколаєві німці влаштували величезний літній табір, п'ять таборів відкрито в «Київській округі». У цих таборах муштрують фріців і гретхен. Їх учать накладати на села чинш, проводити ревізії та обшуки, боротись проти партизанів. У Києві відкрито також «вищу школу» для «українських фюрерів».

В Луцьку виходить німецька газета «Дейче україне цайтунг» — вісник грабіжників, комендантів, сільських фюрерів, катів, вішателів,

птицю: курей, гусей, індиків, качок та інше). Щомісяця складалися «списки теляць, овець і кіз колгоспників», «списки корів особистого користування», «списки собак» і т. д.

З цими списками до селян приходили щодня німецькі збиральники чи їхні прислужники і під загрозою розстрілу вимагали здавати худобу, птицю, сіно, яйця, масло, цибулю, овочі.

Усі старости й управителі громадських господарств одержали такий наказ:

«На підставі розпорядження комендатури Ново-Псковської округи, всіх наявних лошаць, теляць (бичків і телиць), віком до півтора років, всіх овець, що є в вашому господарстві, а також у колгоспників, службовців і евакуйованих, організувати прийом при вашому колгоспі 2-го серпня, а 3-го серпня здати овець в село Булавиновку, а лошаць і теляць в село Загайдаровку».

Не минуло й кількох днів, як надійшло нове розпорядження:

«Негайно ж зженіть свиней вагою не нижче 70 кілограмів, які будуть відправлятися зараз. Підготувати 3-4 чоловік для погрузки».

Через кожні 10 — 15 днів ішли розпорядження: «підготувати 5 шт. свиней у колгоспників вагою не нижче 70 кілограмів».

акціонерів-куроїдів, карателів. Гираз цього своєрідного органу високий — сто тисяч примірників: немало фріців і гретхен поганяють прекрасну Україну. Частину української землі роздано фріцам-поміщикам. Для осілих бандитів видається спеціальний журнал: «Німецький сільський хазяїн на Україні».

Недавно балтійський пройдисвіт Альфред Розенберг інспектував німецьких грабіжників на Україні. У Києві над Дніпром відбувся парад цивільних німецьких злодіїв. Їх було п'ять тисяч — самців і самиць. Вони виглядали вгодованими — їм дещо перепадає з здобичі «молочного» або «птахівничого» акційних товариств. Альфред Розенберг виголосив промову: «Ви, німці, оточені чужим й досить часто ворожим населенням, пам'ятайте про потреби Німеччини». Нагадування було зайве. Кожен фріц і кожна гретхен і без того надсилають до Німеччини пакунки. Український народ марніє на окупованих землях і вмирає, а фріци жиріють.

В Ровно той же Розенберг заявив: «Кордони Німеччини відсунулись на півтори тисячі кілометрів на схід. Цей край багатий на ву-

За час перебування в селі Нова Росощ німці пограбували в колгоспі сотні голів рогатої худоби й молодняка.

ГОЛОС НАЛИВАЙКА

Вітер дим пожеж пшоше,
Червоніє хмара тьмяна,
А в селі на рівній площі
Мучать німці партизана.

Його звати Наливайком,
Наливайком Северином.
Оперізує нагайка
Дужі груди, дужу спину.

То не грім за лісом грима,
То не блискавка-стрілина,—
То злетілись побратими
Рятувати Северина.

Знов шумлять дніпрові плавні,
Над водою б'ється чайка,—
То виходять друзі славі
І веде їх Наливайко.

І в годину лиховісну,
Завдаючи німцям страху,
Кобзарі вложили в пісню
Наливайкову звитягу:

— Б'уде кара, б'уде люта,
Громом, блискавкою зрине!
Наливайка голос чути,
Наливайка Северина.

Я. ШПОРТА

Діюча армія.
Західний фронт.

Забирали вони й усі продукти сільськогосподарського виробництва: зерно, овочі, соломку, сіно, мед, віск, тютюн. Німецький комендант вимагав, щоб із загальної кількості капусты й огірків «не менше 20 процентів було квашених і засолених у своїй тарі», щоб картопля була «не менше курячого яйця, без найменшої порізи і дряпини».

Отак порядкували гітлерівці в селі Нова Росощ, Ново-Псковського району, Ворошиловградської області.

Так хазяїнують німецькі бандити в усіх загарбаних селах України.

Червона Армія визволила десятки районів Ворошиловградської і Харківської областей. Тепер гудячі звільнених районів заліковують свої рани.

Знов кипить усюди творче життя.

Наближається час, коли Червона Армія визволить усю українську землю від фашистської погані, і наші трудівники землі знов заживуть вільним життям.

Г. Ш.

гілля, хліб, худобу і олійні культури. Ми стали невразливими. Вже багато німецької крові пролито за володіння східними просторами. Існує такий закон: якщо німецьку кров пролито, то Європа повинна працювати, не шкодуючи своїх сил... Так говорив обер-рабовласник, і, слухаючи його, німці-погоничі, наглядачі, тюремники розмахували батогами, реготали, чмихали, ревіли «хайль».

«Берлінер локальцайтунг» розповідає про одного з тих, що чмихали: «Він воював і за заслуги його підвищено в звання лейтенанта. Це селянин із Саксонії. Він пройшов спеціальний курс, після чого був призначений на нинішній пост. Він повинен сам розв'язувати всі питання. Він — управитель трьох колгоспів. В його віданні 13 тисяч га. Під його владою перебувають три тисячі українців». Легко здогадатися, як править цей саксонський ковбасник. В листі, адресованому фельдфебелю Робертові Граде, є таке визнання: «Старий Отто прекрасно влаштувався. Він тепер комендант і, знаєш, що він надумав, — він сватає, навіть дарує на весілля горілку й сірники, зате йому належить право першої ночі. Це

„ДАЙ, БОЖЕ, ЗДОРОВ'Я КОРОВІ“

Поруч із великими у війні стоять малі факти, і голоси їхні, промовляючи до людської душі, часто чинять однакову змають силу.

Багатою пам'яттю з дитинства завжди лигалося оповідання галицького письменника Тимофія Бордуляка «Дай, боже, здоров'я корові». Було воно таке просте й зворушливе, як саме наше дитинство. Безна яким способом, убога з убогих селянська сім'я спромоглась купити корову. Привели її в двір, нагодували; мати, перехрестившись урочисто, наперед причастиям, здохла їй і поставила свіжого, пахучого молока дітям, що вже давно аж панцювали з нетерплячки. Як вони взялися до нього! Кожно їло й боялося словом порушити празничкову тишу, що стояла в хаті. Потім усі гуртом побожно почали смікувати про те, чим треба годувати Лисуху. Вже облягшись спали, довго ще могли заснути бідолашні й щасливі дітмахи, а ясноворі

зладарські талоченята, що так пагодувалися без молока; збившись до купи на полу, вони лагідно гомоніли між собою, час від часу шовкаючи, як дорослі, проказуючи слова, чути ними від матері: «Дай, боже, здоров'я корові».

З часом вони виростили, суворішали, але кожен з них умів любити й шанувати все, що дає добро людині на землі, — хай то буде пугий пшеничний колос, чи шиха яблунька на причілку, чи поважна дитяча годувальниця — Лисуха з великими добрими очима. Хліб у полі для них був святим, і навіть при неврожаї за блюзнірство вважалося назвати його «поганим», — допускалось тільки слово «плохий»... Така вже національна риса в нашого народу, і йде вона не тільки од пошани до власної праці, але й від усього благородства, що живе в душі народу.

Оповідання Тимофія Бордуляка пригадалось мені, золи я слухав коман-

дира одного партизанського загону. Пригадалось тому, що в його розповіді мова теж була про корову.

— Ви знаєте, всього бачив од німців, — сказав він, — а такого, як побачив у селі Б., зустрічати ще не доводилося. Дізнавшись, що там розпашувалась на пічліг невелика група німців, ми прийшли в село. Я сам з двома хлопцями підшов до крайньої хати. Заглянули крізь щілину в вікно (справа була вечір) — і очам своїм не повірили. В хаті, міцно прив'язана за роги до гака, збитого в одвірок, стояла корова. Двоє німців поралось біля припічка, на якому горів вогонь, а третій пуг же підійшов до тварини і бистрими, спритними ударами кинджала став одрубувати в неї шматок за шматком м'яса із стегон, там, де найм'якше. Корова дико заревіла, впадала на передні ноги, затрусилася всім тілом. Німці — навіть не обернулися до неї, швиденько за шматок свіжого м'яса, здерли шкуру, помастили сковороду, і швидше на вогонь. Боров'яче філе дия-

Сержант Лев Ходченко.

Підпалювач.

звучить, як у казці, але мені це подобається... Що приховано за підлими похитливими рядками листа? Якийсь Отто — саксонець або прусак — ганьбить українських дівчат, — адже він на селі бог і цар.

Є в німецькій армії особливе звання «офіцер-сільськогосподарський керівник». Німець, що пройшов спеціальну підготовку, здирає сім шкір з цілого району. Йому належить право розверстки податку, реквізицій і суду над неслухняними рабами. Судить інший офіцер — комендант. За статутом, в екстрених випадках, сільськогосподарський керівник може піддавати неслухняних тілесному покаранню. Німці ввели на Україні різки: це та «культура», яку вони принесли нашому народові.

Сотні тисяч дівчат і жінок відправлено в Німеччину. Та рабовласники не вдоволені. Магнати Рура вимагають робочих рук. Тепер серед німців існує нова професія — шукачі рабів. Кожен фріц, що приставить до комендатури працездатну українку, яка сховалася від заслання в Німеччину, одержує вісім марок готівкою і право на «пакунок фіорера», тобто на відправку своїй сім'ї дванадцяти кіло харчів. Один німецький ефрейтор «знайшов» за місяць одинадцять українок, серед них дівчинку тринадцяти років і двох літніх жінок сорока шести і п'ятдесяті двох років.

воли посіщали засмажати на вечерю! Ми народ звичний до зсього, але тут ще стеріліли. Надто вже бридко було дивитись на це. По змовляючись, ударили з автоматів, тут же поклали лядлюк, а потім пристрелили й корову, щоб не мучилась.

— Поспрівайте, чому ж німці не могли зарізати тої корови? — запитав я.

— Ми говорили потім з хазяями, у яких вони її забрали. Могли, але це здалось їм забарним і неспотрібним. Так швидше, мовляв, та й м'ясо буде свіжіше...

Я слухав, і як опогад ясного дитинства, перед моїми очима стояли оті м'які бордуляківські примарки, в яких наївні дитячі вуста врочисто шепотуть: — «Дай, боже, здоровля корові».

Рідне й чуже. Українське й німецьке...

Л. НОВИЧЕНКО.

....Гади! гади!
Чи напилися ви чи ні
Людської крові?"

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

В. Касіян.

Плакат.

На Україні є «наукові лабораторії», де гітлерівські «вчені» роблять досліди над живими людьми. Донедавна вони робили досліди над євреями. Тепер німці винищили євреїв і роблять досліди над українцями. До чого зводяться ці «досліди»? До отруєння різними газами, до викачування крові з дітей для переливання її німецьким солдатам, до насильного запліднення, до стерилізації. Є також лабораторія, що працює над виробництвом мила з людського жиру. Німець не тільки вб'є, але ще й з трупа матиме зиск. Мене не здивує, якщо скоро в Берліні буде зареєстровано «Акційне товариство для вироблення мила з трупів українців».

Тяжко українцям, бійцям Червоної Армії, думати про свою Батьківщину. Але вони повинні знати правду. Вони повинні знати, що в кожному українському селі сидить німець, оббирає селян, заражає дівчат францями, плумиться над гідністю людини і акуратно записує в книжечку свої прибутки. Що таке для німця руїни Житомира, спалений Чернігів, напівмертвий, спотворений Київ? Дивіденди різних акційних товариств. Для німецького ката кров невинних — і втіха, і прибутки.

Зухвалі грабіжники думають, що вони влаштувалися навіки на Україні. На курсах для гретхен у Києві, в Миколаєві, в Конотопі «професори» читали лекції про «німецьку

плодючість». Один із цих «професорів» оголосив, що, «беручи до уваги здібності нордичної раси і дисципліну німецьких жінок, через сорок років Україна стане країною з переважним німецьким населенням. Недарма берлінська газета говорить про «блискучі перспективи». Я певен, що кожний фрїц на Україні вже підрахував, скільки в нього буде 1960 року рабінь, корів і марок.

Нехай вони лічать бариші. Ми будемо лічити страчених злодог, перебитих грабіжників. Цього літа багато дечого змінилось. Німецький наступ на Курськ закінчився радянським наступом. Німці втрачають союзників: дуче «подав у відставку», а літо перейшло на сторону Червоної Армії.

Чорними літніми ночами на передньому краї, в прохолоді лісів, серед степу ми чуємо плач України. Ми не можемо ждати. Он там за триста кроків од тебе Отто, який тягне Оксану, там кандидат у коменданти, там акціонер товариства «Грабуї СРСР», там хімік, зайнятий найбільшою в світі проблемою, — як зробити з української дитини три фунти мила, там упирі, що висмоктують кров з немовлят, там співродичі Альфреда Розенберга, там кати з чековими книжками і з товстими гаманцями. В цих гаманцях не тільки асигнації: в них кров України.

Ілля ЕРЕНБУРГ

ЛІКВІДАЦІЯ БІЛГОРОДСЬКО-ХАРКІВСЬКОГО ПЛАЦДАРМУ НІМЦІВ

Друга окупація німцями Харкова і Білгорода сталася в березні цього року. Використавши відсутність другого фронту в Європі, стягнувши з заходу чималу силу танків, піхоти, авіації та артилерії, німці розпочали тоді контрнаступ в районі Донбас—Харків. Ціною величезних втрат їм удалося вийти до верхів'їв Північного Дінця. Але на цей час наступальна здатність ворожого угруповання була вже ґрунтовно підірвана ударами наших військ. Німцям довелося приступити до створення оборони на лінії Білгород—Суми, що стала згодом південною стіною «Курського виступу». Цей виступ німці, як відомо, вважали за щось на кшталт майбутнього «котла», в якому можна затиснути наші війська і взяти реванш за Сталінград. Саме такий був план літньої кампанії противника, який після цього передбачав розгортання наступу на Москву.

Білгород і Харків, а також весь Білгородсько-Харківський плацдарм мали для німців велике оперативне й стратегічне значення. Досить глянути на карту, щоб зрозуміти, яку велику загрозу створював для нас ворог, володіючи цими двома містами. Тут він мав дуже сприятливі умови для здійснення великих масштабом операцій на півдні і в середній смузі нашої країни. Широка мережа шляхових магістралей, що розходяться на всі сторони, давала німцям змогу вільно маневрувати великими механізованими масами. Простір між Білгородом і Харковом, як свідчать дані нашої розвідки, був місцем зосередження величезної кількості техніки й живої сили. Зібрані в один кулак ворожі війська готувалися обрушитись на нашу оборону з півдня. Взаємодіючи з своїм орловським угрупованням, німці мали намір оточити наші частини, розташовані по дузі «Курського виступу».

5 липня німці почали наступ у напрямі на Обоянь. Тільки на західному крилі вони мали шість піхотних дивізій і багато танкових сил.

Всього ж вони ввели в бій на Білгородсько-Курському напрямі десять танкових, одну моторизовану і сім піхотних дивізій. Ціною величезних втрат їм удалося вклинитись в нашу оборону на глибину від 15 до 35 кілометрів. Однак, приблизно 18 липня, а на деяких ділянках ще й раніше, контрударами наших військ дальше просування ворога зупинено. В ході цих боїв німці кілька разів робили перепрогування своїх сил. Вони намагались намацати слабкі місця наших бойових порядків, щоб розчленувати їх. Маневр наших рухомих засобів щоразу скоював дії ворога.

До 23 липня наші війська, здійснивши ряд могутніх контрударів, відкинули назад знекровленого противника і знову висунулися в район старих позицій, цілком відновивши попереднє становище. Кілька днів, до початку прориву німецької оборони в напрямі Білгорода, тривала оперативна пауза. Її викликала потреба визначити напрям головного удару, уважно вивчити сили, оборонні спорудження й систему вогню противника, побудувати такий бойовий порядок у наступі, який одразу б визначив успіх прориву на всю глибину оборони.

Успіх прориву ворожої оборони багато в чому залежав од прихованого зосередження військ. До початку нашого наступу противник, не зважаючи на безугавну авіаційну розвідку, не знав, де ж зосереджено основні наші сили, в якому районі надріває найбільша для нього небезпека. Вміло погоджувано взаємодію всіх родів війська.

Згадаймо лише приклад 89 Гвардійської Білгородсько-Харківської і 305 Білгородської стрілецької дивізій. На підступах до Білгорода ворог, виявивши розрив між нашими підрозділами, кинув у контратаку 25 танків і батальйон піхоти. Таке становище могло спричинитись до втрати ініціативи і вносило зміни в загальний план бою. Здавалося, треба було вводити в дію рухомих протитанковий резерв. Однак все сталося інакше. Командири полків, обмінявшись думками по радіо, швидко виста-

вили свої засоби протитанкової боротьби: броньовані рупниці, гранатометників, кілька станкових кулеметів, щоб відсікти ворожу піхоту від танків. Коли німецькі танки підійшли на дистанцію до 200 метрів, броньовані відкрили вогонь. Вони підбили 16 танків, а кулеметники знищили майже всю німецьку піхоту. Рухомий протитанковий резерв збережено для важливіших завдань.

Розширюючи прорив, наші рухомі частини до 5 серпня зламали впертість противника на останньому оборонному поясі і вийшли далеко на захід від Білгорода. Перерізавши залізничну і шосейну магістралі, що ведуть на Харків, вони зайняли кілька населених пунктів. Білгород опинився під фланговим ударом, уміло здійсненим 89 Гвардійською і 305 стрілецькою дивізіями. Особливістю цього вдару була раптовість. Противник особливо вперто обороняв одну з околиць міста, де він мав вигідні позиції на схилах висот. Штурмувати ці позиції з фронту — значить зазнати зайвих втрат. Поки артилеристи діяли на противника своїм вогнем, піхота, маскуючись у чагарнику, втяглася в один із вибалків з флангу. Атаку проведено навально. Прорвавшись на передмістя, піхота, атакуючи, пробилась до центру, й розгромила ворожий гарнізон.

Обхідні маневри, охоплення, удар по флангах опірних пунктів, сміливі виходи в тил ворожій обороні, — всі ці форми наступального бою знайшли широке застосування в діях наших військ на Білгородсько-Харківському плацдармі і в дальшому, поки наші частини повністю оволоділи Харковом. Лишень, не буде перебільшенням, коли ми скажемо, що вміла тактика маневрування була основною причиною успішного розгрому білгородського угруповання противника і дальшого просування до Харкова. По танках і піхоті німців, що йшли в контратаки, наші частини били не з фронту, а з флангів. Нерідко бувало так: zostавлені в укритих місцях засідки з артилерійськими гарматами, мінометами й кулеметами били з тилу по контратакуючих групах, поки остаточно не винищували їх.

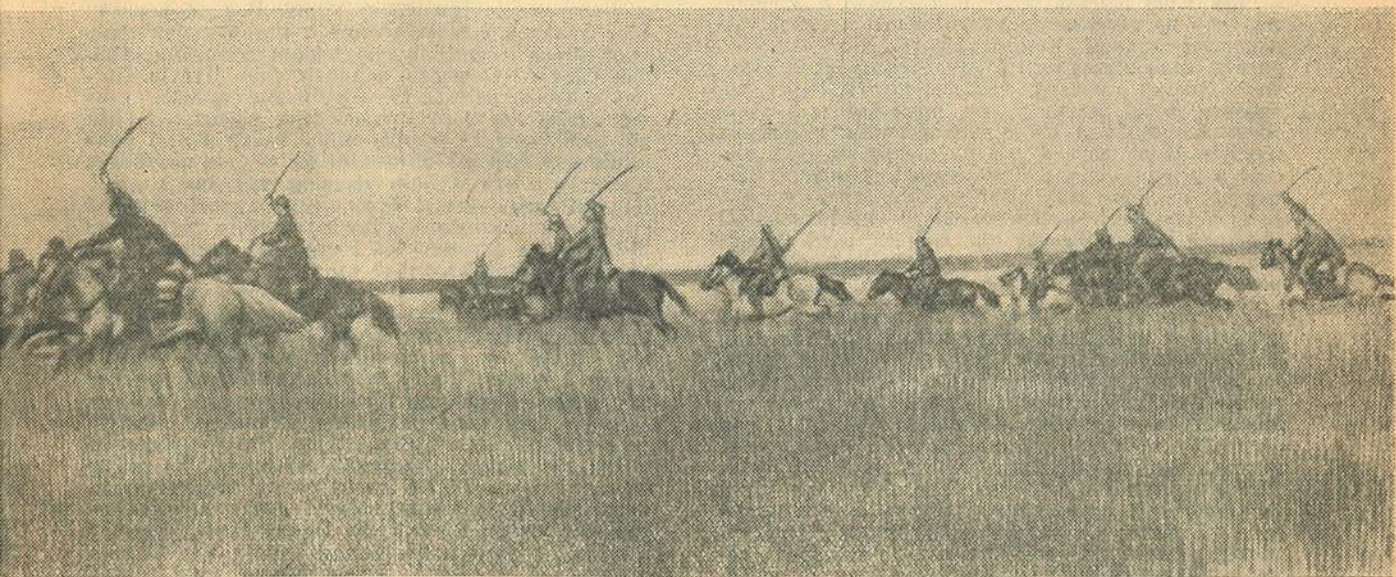
Гнучкий і продуманий маневр часто зривав усі розрахунки ворога. На одній ділянці німці вчинили контратаку силами танкової групи. Вони мали намір повернути собі раніше втрачений населений пункт і продержати його деякий час, щоб мати

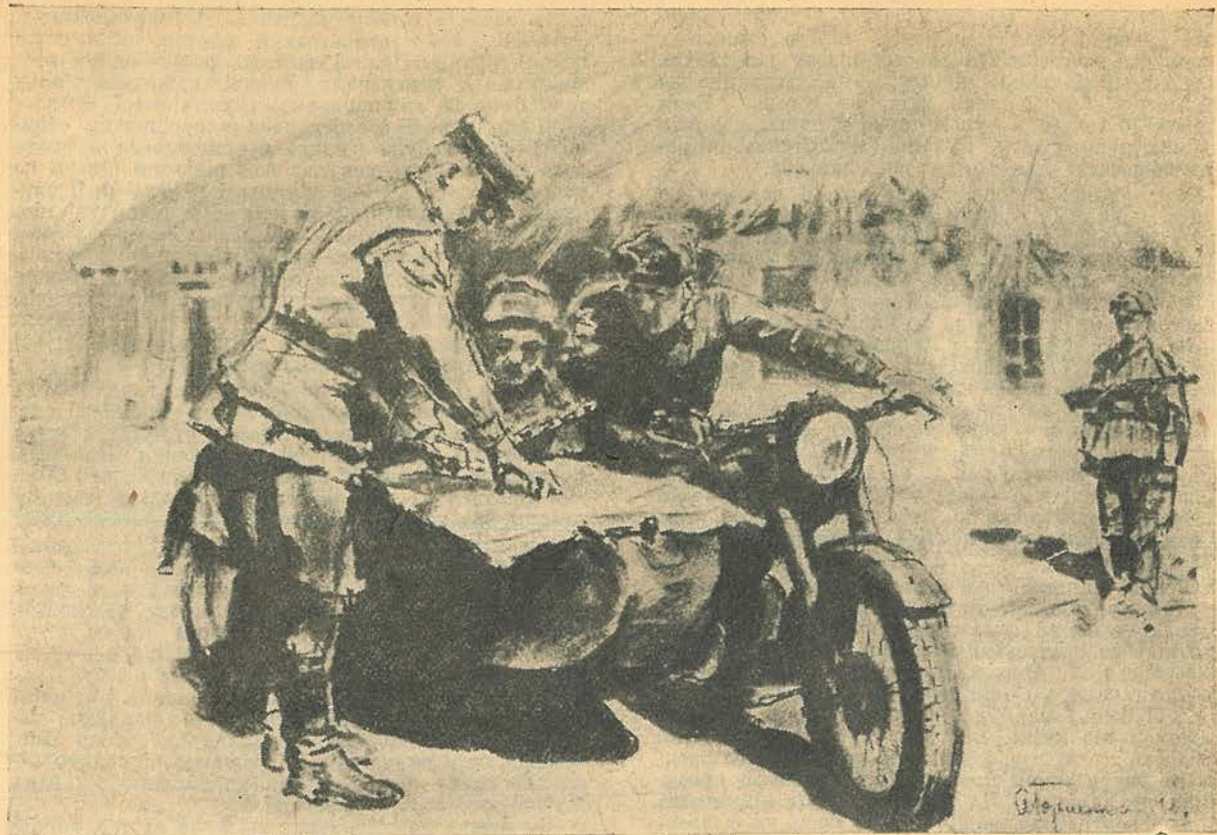
зможу вивести бойову техніку з найближчого тилу. Сміливий, хоч і ризикований маневр, розпочатий командуванням Н-ської частини, розбив задум противника. В населеному пункті залишено тільки одну батарею винищувально-протитанкової артилерії. Інші батареї зосередилися в сусідньому селищі. Їм треба було швидко переміститися в чисте поле й розташуватися так, щоб відкрити вогонь по танках з тилу. Щодо німецької піхоти, то її знищення покладалося на кулеметні й мінометні підрозділи, які вибрали собі позиції на флангах контратакуючої групи, діючи, ясна річ, непомітно. Коли ворожі танки й піхота підходили до об'єкту атаки, вони несподівано потрапили під згубну дію різних вогневих засобів з фронту, з тилу і з флангів. В результаті противник покинув підбитими всі свої танки, а піхоту його знищено.

Взяття Білгорода, як основного вузла опору, добре вплинуло на дальший хід наступальної операції. Глибокий маневр наших рухомих груп в південно-західному напрямі, захоплення Золочева, Богодухова, вихід на залізничну магістраль Харків—Полтава — все це створило реальну загрозу німцям, що засіли в Харкові.

Почався другий етап боротьби за Білгородсько-Харківський плацдарм. Він відзначався надзвичайною впертістю обох сторін. Контратаки великих груп танків і піхоти противника стали частішими. Майже без перерви над величезним полем битви з'являлась його бомбардувальна авіація, діючи на бойові порядки наших військ. Все це не було несподіванкою для наших частин. Наземна і авіаційна розвідка безупинно й своєчасно виявляла резерви противника, що підходили до місця боїв. Знаючи, що до тої чи тої ділянки підходять німецькі танки й піхота, наші командири вживали відповідних заходів протидії.

Не можна не відзначити ще одне явище, характерне для боїв на Білгородсько-Харківському плацдармі. Справа в тому, що наші війська домагались розпорозити сили противника в смугі прориву, і це їм часто вдавалось. Центром особливо впертих сутичок тут були тактично вигідні рубежі, крупні населені пункти, що їх противник намагався вдержати за всяку ціну. Сюди він насамперед кидав свої резерви, оголюючи інші ділянки. Якщо бій набував затяжного характеру, наші війська підготували удари на інших напрямках. Такі удари, зви-

А. Горпенко.

Завдання.

чайно розраховані на велику глибину, були дуже дощкульні. Ворог мусів вживати негайних заходів, щоб відвести загрозу катастрофи, яка нависла вже на новому напрямі. Тому що резерви були на підході, німці знімали сили з того напрямку, який ще вчора являв для них велику небезпеку.

Так наші війська вміло підготували й здійснили удар по німецькому угрупованню в районі залізничної станції Козача Лопань. Просуваючись уперед, вони зіткнулися з надісланими туди крупними силами німецьких танків і піхоти. Проте, незабаром, ворог зазнав удару, яким одбито в нього місто Богодухів і ще кілька великих населених пунктів. Німці, звісно, почали піденлати туди війська з угруповання, що висунулось на північ. Звичайно, це помітили наші розвідувальні органи. Коли можливості активного опору противника на північній ділянці фронту зменшились, наші війська повторили удар і тут, просунувшись набагато вперед.

Безупинність наступу — от характерна риса величезних своїми масштабами боїв при ліквідації Білгородсько-Харківського плацдарму. Наші частини щоразу прагнули підвищувати темп руху, досягаючи цього погодженими ударами на різних напрямках. В великій пригоді ставали ті ж дії радянських військ. Сильні передові загони танків і піхоти, підтримувані винищувально-протитанковою артилерією і мінометами, завдавали ворогові ударів уночі на заздалегідь розвіданих ділянках. Лісна місцевість на північ від Харкова приховувала дії наступаючих, але й утруднювала маневр танків та самохідної артилерії. Тут увесь тягар боротьби впавав

на нашу піхоту. Вона з настійністю й наполегливістю проходила через перетягу місцевість, а інколи й самостійно розгороджувала мінні поля, відбиваючи при цьому численні контратаки противника.

В той час, коли на північ від Харкова точились запеклі бої, наші війська сильно вдарили по ворожій обороні на Північному Дінці. Вони форсували ріку зразу в кількох місцях і, перемагаючи опір противника, оволоділи населеними пунктами Старий Салтів і Печеніги, зайняли місто Чугуїв. Прорив північно-донецького оборонного рубежа став ще одною перемогою радянських військ. За два дні наші частини зуміли міцно взяти в свої руки ініціативу бою, не зважаючи на те, що противник протягом л'яти місяців укріплював тут свої позиції. На західному березі були дуже сильні оборонні споруди з круговою системою вогню, а далі йшли поля мінних загороджень і численні вогневі точки, що прикривали Харків зі сходу.

Найупертіший опір учинив ворог, коли наші частини стали наближатись до залізничної та шосейної магістралей, що зв'язують Харків з Чугуєвом. Німці раз-у-раз вчиняли контратаки силами танків і піхоти, діяли авіацією на бойові порядки наступаючих, намагаючись уберегти дві важливі дороги. Порівняно відкрита місцевість наклала свій відбиток на дії обох сторін. Зустрічаючи нові смуги загороджень, наші саперні підрозділи розчищували проходи. Іхню бойову роботу забезпечувала артилерія, подавляючи вогневі точки противника, що прикривали мінні поля. Ворог, бомбардуючи з повітря, намагався припинити роботу загонів розгородження. Тоді висувалися вперед наші зенітні

засоби, а в повітрі з'являлись винищувачі й перестривали німецьких бомбардувальників по дорозі до об'єктів атаки. Протягом чотирьох днів наші війська, що діяли на Північному Дніпці, підготували умови для рішучих ударів по угрупованню противника, що обороняв Харків.

Тим часом на захід од міста наші рухомі частини наполегливо пробивались вперед. Треба було не допустити маневру резервами противника зі сторони Полтави. З цією метою, в результаті запеклих боїв, наші рухомі групи досягли району залізниці Харків—Полтава й перетяли її в кількох місцях. Бої, що зав'язались тут, теж були дуже вперті. Наступаючи, нашим частинам доводилось витримувати контратаки великих танкових сил. Проти одної нашої частини німці кинули в контратаку до сотні танків, серед яких були «тигри». Артилерія, яка весь час йшла за піхотою, затримала ворожі броньовані машини. Викликана на цей час штурмова авіація, взаємодіючи з артилерією, остаточно паралізувала танкові сили противника і він не досяг тут будь-яких успіхів.

Незабаром наші війська, використовуючи лісові ділянки для непомітного просування, підійшли в одному районі, а потім і на інших ділянках, щільно до околиць міста, які являли собою зовнішній обвідний рубіж оборони противника, що захищав Харків. Основні вогневі засоби німців — гармати, легкі міномети, протитанкові рушніці, кулемети — були в надійних укриттях.

Треба було знайти радикальні способи подолання дуже щільного вогню оборони. Рекогносцировка місцевості показала, що й тут можна вдатись до методів прориву, застосовуваних у боротьбі на проміжних рубежах. Попередня авіаційна обробка укріплених позицій, масове висування гармат різних калібрів для стрільби прямою наводкою, вогонь важких і легких мінометів — все це загалом принесло нам перевагу. Обвідний рубіж спочатку пробили в одному місці, а потім він дав тріщини і в інших місцях. В усі ці проходи почала втягатись наша піхота, яка нарешті захопила перші будинки.

Атакуюча піхота потребувала серйозної підтримки. Насамперед треба було якнайшвидше ліквідувати війська противника на обвідному рубезі, бо вони, хоча й розріднені, таки продовжували чинити опір. Це звільнило б багато наших частин, зупинених загороджувальним вогнем ворожих груп, що чинили опір. Наш удар по групах німців, які залишились на обвідному рубезі, був раптовий, бо нічна темрява дозволила непомітно підійти до їхніх позицій. Характерно, що німці тут мали сильну артилерійсько-мінометну групу, але не змогли використати її в повній мірі. Розгром ворога на обвідному рубезі мав вирішальний вплив на хід боїв, що зав'язались і на інших ділянках під Харковом, який був у напівкільці.

Ця півкільцева круг міста почало особливо швидко стискатися в останні дні боїв, коли наші війська завдали ворогові сильних ударів на флангах Харкова. Частини Червоної Армії провели ряд успіш-

них атак у районі Лебедина і оволоділи цим містом. Великих втрат зазнав противник у результаті наших атак на захід від Харкова. Частинам з'єднання вдалось оволодіти рядом дуже укріплених оборонних позицій противника в районі Змієва і ближче до Харкова — на тому ж напрямі. Загальним результатом усіх цих ударів було те, що становиле харківського угруповання противника значно погіршало, а наші частини, позбавивши німців багатьох укріплених позицій на підступах до Харкова і на околицях його, дістали можливість розпочати генеральний штурм міста.

Підготовка до штурму проходила в умовах запеклої боротьби з противником. Німці до останнього дня, очевидно, були впевнені, що їм пощастить удержати Харків. Вони зазнавали величезних втрат на всіх ділянках Харківського напрямку, але не припиняли підтягати резерви в район Харкова, кидаючи їх у бій, вчиняли шалені контратаки. Особливо запеклі бої спалахували на захід, на північний захід і на південний схід від Харкова. На всіх цих ділянках німці зосередили чималі сили танків, піхоти й авіації. Це дало противникові змогу вперто обороняти кожен рубіж, кожному позицію. На окремих ділянках контратака йшла за контратакою. Повсюди навколо Харкова тривав запеклий бій.

Успішно відбиваючи ворожі контратаки й наполегливо прориваючись вперед, наші частини тим часом підготували генеральну атаку. До цього моменту на деяких околицях Харкова вже йшла вперта боротьба. Ряд наших частин, зламавши ворожий опір на околицях, прорвався в місто і почав тіснити противника. Ці частини очищали від німців квартали за кварталом.

З того, як ворог організував тут оборону, видно, що німці заздалегідь готувались до вуличних боїв. Усі великі кам'яниці німці укріпили, влаштувавши в них вогневі точки. В усіх цих будівлях були встановлені гармати й кулемети, засіли там і групи автоматників та гранатометників. Кожну вулицю німці мінірували. Мінними полями оточувано також і великі будинки. Однак, ніякі укріплення не врятували німців. Вміло застосовувши тактику дій дрібними штурмовими групами, наші частини пробивались вглиб ворожої оборони, блокували опірні пункти німців і громили їх.

Сильний опір чинив противник і в той момент, коли почався штурм Харкова з інших напрямів. Але під ударами наших частин він мусів одступати, залишаючи вулицю за вулицею. Наші частини щоденно посилювали свої удари, нарощуючи темпи атак.

Нарешті, ворога, що зазнав величезних втрат, було остаточно вибито з міста. Частини Червоної Армії оволоділи Харковом.

(3 газети «Красная Звезда»).

ХАРКІВ

**Хай наш гнів убиває того, хто прийшов убивати.
Хай на плечах несуть наш разючий прокльон вороги!
Кожен камінь твій, Харкове,**

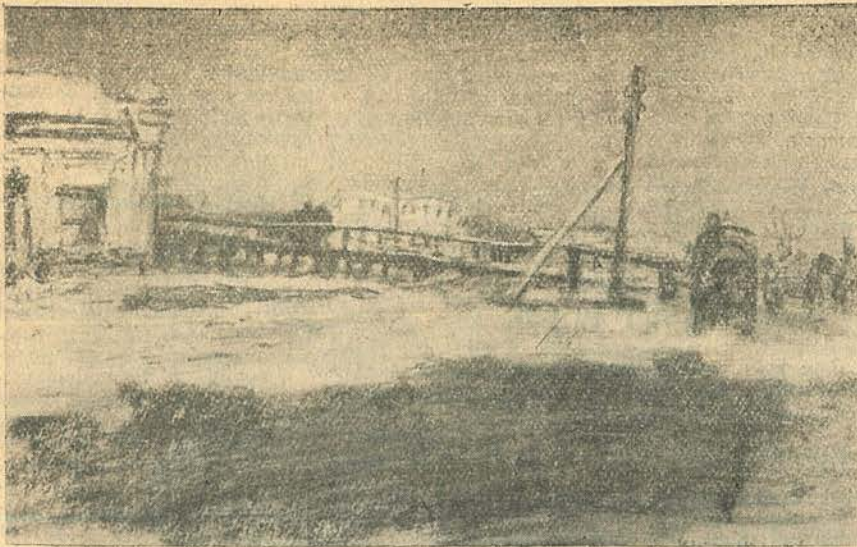
**плаче й чекає відплати, —
Наша зненависть б'є, мов могучий прибіл, в береги.**

**Ми ще будемо разом з тобою і юні й щасливі,
Ще на обрії зійдуть пісні за безрадісним днем.
Мов квітучі поля, мов сади в несподіваній зливі,
Ми засяємо знову і знову в труді зацвіте.**

**І тоді ти постанеш, мов велетень, з праху і пилу,
Весь осипаний сонцем і золотом інших пісень,
Наш сплюндрований велепно,**

**згадає про молодість милу,
Наша перша любов,
наш великий і сонячний день!**

Сава ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

З ПОЛЬОВОЇ ПОШТИ !

Дівчина Дмитрієнко Л. С. з села Червоний Шахтар, Ізюмського району, пише в листі до бійців Червоної Армії — на адресу «Польова пошта 59261-А»: «Палкий привіт бійцям Червоної Армії. Велике спасибі за визволення нашого села від проклятого німця-кровопийця. Вільно і радісно працюємо ми зараз на благо нашої Вітчизни».

Висловлюють свою радість і школярі: «За те, що звільнили нас од фашистського ярма — посылаю вам палкий привіт. Я тепер знов маю можливість учитись. Хай живе Червона Армія! Хай живе наш любий вождь Сталін!» — так пише з того ж села учениця третього класу Галя Попова.

«Бойовий товаришу! Хай у серце твоє ніколи не проникне жалість до ворога. Пам'ятай, що німці — звіри в солдатських мундирах. На них — кров радянських людей, а може навіть твоїх рідних. Жени проклятих фашистів, знищуй їх безпощадно. Поспішайте на захід, поспішайте визволити наших братів та сестер, яких німці відправили на каторгу до Німеччини».

Такий наказ дає в листі бійцям учениця сьомого класу села Копитилівка, Ізюмського району, Тертишна Антонина.

СПЛЮНДРОВАНІЙ ІЗЮМ

Художники студії імені Грекова ввійшли до міста Ізюма з передовими частинами Червоної Армії.

На малюнках: П. Глоба — Міст в Ізюмі, С. Година — Центральна вулиця, Г. Нікітін — Сюди знов повернеться життя.

ПЕРЕМОГА НАД СМЕРТЮ

(П. Тичина — «Похорон друга»)

Поезії Павла Тичини завжди викликають у моїй уяві хвилі музичних образів. Кожне його слово, немов своєрідний смичок скрипаля-художника, пробуджує в моїй уяві потік музичних вражень і думок.

Музика і поезія мають у своїй природі багато спільного, бо в поезії живуть і закономірності музичного мистецтва. В поезії, як і в музиці, діє, крім ритму, й чарівне явище так званого «підтексту»: слухом сприймаючи музику, тлумачить, реагує на ню кожен по-своєму — один в бурхливих пасажах піаніста чує рокіт хвиль, інший — дихання вітру, бурю; один сприймає їх, як вираз драматичних рухів людського почуття, в іншого ці пасажі будять образи військових сутичок. Музика, торкаючи струни людської уяви, будить усе багатство асоціативно пов'язаних образів, що роками накопичувалися в її досвіді.

Емоційний «підтекст» музичного мистецтва, який робить це мистецтво таким дорогим і близьким людині, властивий і поезії. Глибинність і широта «підтексту» поетичного слова є мірило його художньої цінності. Адже саме цей «підтекст» і творить те відмінне, що ризнить наукову мову від художньої. Коли ідеальною для наукового мислення є так викладена думка, що вона має лише один зміст (приміром, формули точних наук), то коштовною вартістю поетичного образу є саме її **многозмістовність**: що багатший комплекс образів і настроїв, які цей образ викликає у читача та слухача, — то дорожчий він стає для нього, хвилюючи його почуття.

В «Похороні друга» П. Тичини увагу читача привертає багатий асортимент образів, взятих з арсеналу музичного мистецтва: «оркестровий план», «тисячі оркестрів», «сурми, барабан», «реквієм»...

І ці визначення з царини музичного мистецтва в «Похороні друга» мають глибоке сюжетне навантаження. Весь твір за творчим задумом автора є «реквієм»:

«Не знаю: як з ним я повертався.

Фосфором блискотіла вся земля...

І реквієм в душі моїй співався...

«Реквієм» — у класичній музиці — цикл похоронної жалібною музики. «Реквієм» Моцарта, Верді, Берліоза, народні панахиди, відома «Панахида» Стеценка — це музичні твори глибокого емоційного змісту і відбитки світогляду їхніх творців. Якщо «Реквієм» Моцарта — геніальне втілення ідеї пасивного прийняття людиною смерті, як неминучого, то «Реквієм» Верді — це гострий протест проти

смерті, лише пройнятий нотою приреченості, яка підносить трагедійний пафос твору. Народну панахиду, це прощання живих із мертвими, пройнято глибокою лірикою й почуттям безсилля людини проти смерті. В «Панахиді» Стеценка — це прощання насичено настроями епічної примиренності, властивими українським кантам і лірницьким співам. Але ідею безсмертя людини в усіх цих творах розв'язується в плані ортодоксальної церковної науки про міфічне царство небесне, «іде же несть болезней і печалі»...

«Реквієм» П. Тичини теж зачіпає проблеми життя, смерті й безсмертя, але розв'язує їх у плані, прийнятому щирим оптимізмом:

**«Усе міняється, оновлюється, рветься,
у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є.
Замулюється мулом, порохом береться,
а потім знов зеленим спід землі встає...
...Усе підводиться, встає, росте й сміється.
Усе в нові на світі форми переходить.
І мертвому тобі — живих нас не убить».**

І героїчна смерть Степана та Ярослава, що життя своє поклали за Батьківщину, зберігаючи всю свою трагедійність, набуває нового животворчого змісту: в їхній смерті зростають паростки майбутньої перемоги над німцем, майбутнього розквіту життя всього народу:

**«...І наче вже Степан устав і ходить,
і Ярослав із ним. Весна! Блажить!
У поле трактори ідуть. І в'ється
співучий жайворон...
...І стало видно все, мов на долоні.
Ще будем жити ми — і ти і я!
Ще пов'ємось, як плющ по тій колоні!
Міста ще відбудуєм, ще сади
посадимо, піднімем особовість.
Так згинь же, дух фашистської орди!
Ізгинь і не плямуй людини совість!
...Ти ж мертвий у житті!
Ти ж мертвий!».**

Смерть героя, що боронить Батьківщину від фашистського звіра, перетворюється у безсмертя в пам'яті народній. У горні великої правди твориться чудо: «реквієм» — ця похоронна поезія — переростає в пісню про життя, смерть — у безсмертя, слъози матерів — в ту зцілющу життєву воду, згадками про яку пройнято казкові народні оповідання, ці перлини народної мудрості!

Ідея реквієму визначила й особливості драматургічної побудови «Похорону друга». За своєю структурою, цей твір монологічний, мова йде від імені автора. Згадка про героїчну смерть під Харковом Ярослава асоціюється з яскравою картиною жалібного походу за тру-

ною іншого героя Вітчизняної війни — Степана. Образи цих двох героїв в уяві автора поєднуються:

**«Процесію догнавши, я вглядався
у гроб закритий, хоч і добре знав,
що Ярослав не тут: його ховають
без мене... там... на фронті!»...**

Ця подвоєність (яку відзначає й сам автор) дає привід узагальнити образи його друзів в образі одного воїна, що «волю, волю країни боронив», а разом повністю виправдує й ті філософські відступи про суть визвольної боротьби, велич смерті й безсмертя, пекучий гнів і ненависть проти загарбників, усе те, що насичує твір глибоким ідейним змістом.

Для поглиблення емоційного діяння твору автор увів фактор музичного мистецтва. З перших же рядків поеми — звучить (і так протягом всього твору) жалібна музика оркестру, — таке враження у читача:

**«Синій, оркестровий
долинув плач до мене. Плакав він,
аж захлинався на сухім морозі:
то припадав зеленим до ялин,
що зверху червоніли при дорозі,
то глухо десь одлунував в саду.
І від луни в повітрі оддавало,
немов, на тон не строючись в ладу,
там тисячі оркестрів разом грало,
мішаючи мотиви»...**

Музичне тло, утворене засобами поетичного образу, підносить звучання «Похорону друга» на рівень емоційного напруження, властивий музичному мистецтву.

Тут вжито приємне поєднання музики зі словом. Мистецтво знає численні приклади такого синтезу музики зі словом — у соло-співах, мелодекламації, оперній формі. Але в цих творах музика і слово звучать реально, а в «Похороні друга» Тичина, даючи цей синтез, творить музичний «підтекст» засобами поетичних образів — без фізичного звучання музики. Сила цього прийому саме в нерезальності музичного звучання, яке уява кожного читача відтворює саме в тій музиці, яка йому найбільше знайома.

Автор використовує музику, як драматургічно-архітектонічний чинник, і в плануванні всього словесного матеріалу «Похорону друга».

В четвертій симфонії Чайковського через усі частини твору проходить фанфарний мотив — образ невблаганної долі. Цей образ об'єднує весь твір в органічне ціле і надає йому глибокого філософського звучання. Принципом форми класичного *rondo* є повторність певного музичного побудування.

Фінал Дев'ятої симфонії Бетховена конструктивно поєднує образи перших трьох частин і тим дає цілому твору величезне емо-

ційне напруження. Фугу композитор теж буде на матеріалі однієї чи двох музичних тем. І, нарешті, принцип лейтмотиву (тобто провідного образу музичної теми), знайдений Р. Вагнером, став одним із важливих факторів у творах музичного мистецтва.

З цього погляду привертає увагу читача й многократне повторення в тексті «Похорону друга» уже згадуваної строфи «Усе міняється, оновлюється, рветься» і другого рефрену:

**«Над ним ті сурми плакали?
Чого тарілки дзвякали?
І барабан як в груді бив —
хто вік свій одробив?».**

Перша повторювана строфа, набрана навіть окремим шрифтом, несучи основну ідею, надає філософського осмислення окремим явищам і фактам, крім того й сама збагачується, розвивається, стає величнішою й виразнішою.

Друга строфа, повторюючись, виконує функції емоційного характеру: підтримати безперервність жалібного музичного фону.

Періодичність повторення цих двох строф організує весь твір, як певну монолітну форму. Вони, як і згадувані вже музичні лейтмотиви чи образ долі в симфонії Чайковського, стали органічним чинником побудови цілого твору. Ними Тичина здійснив у словесному творі ті закономірності, які властиві музичному мистецтву.

Тим то «Похорон друга» вражає своєю музичною архітектонікою. В ньому можна вбачати елементи *rondo*, як музичної схеми. Можна побачити й елементи побудови сонатного аллегро (перша і друга повторювані строфи — як перша і друга музичні теми), цієї класичної форми музичної симфонії.

Мудрий і правдивий оптимізм Тичини, напоений народним оптимістичним світоглядом та непереборною вірою великого Тараса в неминучість часів, коли нове життя запанує «на оновленій землі», — геніально відбиває непереможний патріотизм радянських народів у героїчний час Вітчизняної війни.

«Реквієм» Павла Тичини, як і горьківська казка про любов до життя, про любов, яка перемагає смерть, — це пісня про неминучу перемогу життя, про смерть, як безсмертя. «Реквієм» Тичини — «Похорон друга», — це один із найпереконливіших творів світової літератури про правду визвольної боротьби, що її веде великий радянський народ проти найреакційнішої, трупною отрутою проїнятої сили, — боротьби, якої досі не знала історія людства!

«Похорон друга» — поема Павла Тичини, недавно надрукована в журналі «Українська література», — один із багатьох показників величчя наших творчих сил і повнокровності волелюбного українського народу.

П. КОЗИЦЬКИЙ

ЕПІЗОД

Микола БАЖАН

Ось заревуть маленькі люті птиці,
З земних рівнин вриваючись навкіс
В простори, в обрій, в морок, в громовиці,
В блищання й двигіт вогневих завіс.

Вниз відстрибне кошлате льотне поле,
Метнуться хати, просаяне ріка,
І веретенце злого літака
Мигтливу товщу сизих хмар проколе,

І стане видно димний небосхил
І креслені на небі іскри бою,
І випливу зненацька під собою
Зловісну тінь німецьких гострих крил.

Тоді зламать стрункий порив польоту,
І, ревучи, рвонуться віражем,
І розстрілом коротким, як ножем,
Метал і м'ясо враже розпороти.

І грянути спід неба, як обвал,
Підминувшись і захитавшись раптом,

Стискаючи руки кривавим клаптем
Незвично впертий і тугий штурвал.

І вирватись крізь безнадію й втому
З падіння, з прірви, з смерті, з тяготи,
І скорчившись в кабіні, довести
Свою машину до аеродрому.

Жовтавий вихор збивши на ріллі,
Проскочити по ребрах косогору
І, припинивши хворий рев мотору,
Відчути пахи й шепоти землі.

Відсунути прозоре забороло,
Побачить друзів, вибіглих сюди,
І прохрипіти медсестрі: «Води!»,
Життя і тишу чуючи навколо,

І на годинник глянути, щоб він
Спокійно й дивно показав достоту,
Що з часу вильоту до повороту
Ще не минуло двадцяти хвилин.

В. Гаврилов.

Після бою — в Ровеньках (Донбас).

ЗВЕНИГОРОДСЬКО - ТАРАЩАНСЬКЕ ПОВСТАННЯ ПРОТИ НІМЕЦЬКИХ ОКУПАНТІВ 1918 РОКУ

ЧВЕРТЬ ВІКУ тому німецькі загарбники, використавши зраду націоналістів, спробували принести на вільну українську землю режим шибениць, грабунку і рабства.

Український народ зразу ж піднявся на війну. Після окупації німцями України визвольна народна війна стала партизанською війною й восени 1918 року переросла в загальне повстання, яке знесло геть німецьких поневолювачів.

Організаторами й керівниками цієї боротьби українського народу за радянську державність були більшовики України, що виділяли для керівництва партизанськими загонами найкращих своїх працівників. З цього приводу буржуазна газета «Киевская мысль» писала, що по багатьох селах Київщини «розбрелись більшовики, які ведуть серед селян агітацію».

Одним із тих великих повстань, що завдавали міцних ударів окупантам і розхитували окупаційний режим на Україні, було Звенигородсько-Таращанське повстання на Київщині, що почалося 3 червня 1918 року.

Селяни Звенигородського повіту, під впливом агітації більшовиків, давно готувались до повстання. В цій підготовці активно діяли й жителі села Кирилівки, з якого вийшов колись Тарас Шевченко. Є всі підстави думати, що керівну роль в повстанні відгравали родичі й нащадки Тараса. В рапорті начальника особливого відділу гетьманського штабу від 6 липня 1918 року повідомлялось: «Особенно видную роль в деле подготвления восстания, а равно и руководства мятежниками в их боевом столкновении с немецкими властями и чинами местной полиции, играли жители села Кирилловки, братья Шевченко (один из которых был назначен мятежниками комендантом города)».

Третього червня жителі опіваної в «Гайдамаках» Лисянки дізнались, що до села наближається великий каральний загін — німецька рота і офіцерська сотня. Селяни вирішили не пускати в село німців і, озброївшись, вийшли назустріч. Протягом трьох днів точилися жорстокі бої. До повстанців приєднались люди з сусідніх сіл. Селяни оточили німців, та ворогом пощастило, ціною великих втрат, розірвати кільце й утекти до Звенигородки. Але на всьому шляху втечі німців шарпали селяни навколишніх сіл і жителі робітничого передмістя Звенигородки — Пісків.

Перемога лисянців стала гаслом до повстання в усьому повіті. Щоб німецьке командування не так хутко прийшло на поміч гарнізонів Звенигородки, селяни прирелих до станції Росоховатка сіл, на залізничній лінії Умань — Цвіткове, захопили станцію й зруйнували залізничні колії. Загін німецьких гусарів, що похідним порядком йшов із Тального на Звенигородку, повстанці розгромили, а дві гармати з 60 снарядами стали в пригоді повстанцям.

Восьмого червня основні сили повстанців почали облогу Звенигородки. Серед солдатів німецького гарнізону зчинилась паніка. Дев'ятого червня німці склали зброю. Містом заволоділи повстанці. Німецьке начальство, уславлене своєю жорстокістю, за ухвалою волевого суду селян було розстріляне. Солдатам, що склали зброю, подарували життя. Звенигородка була в руках повстанців аж до 13 червня. За цей час повстанський штаб зумів

збільшити сили повстанців до 15 тисяч. Повстанці вели вперті бої з німецькими частинами, що йшли у Звенигородський повіт з інших районів. Австрійський посол, граф Форґач, писав 11 червня у Відень, що бої з повстанцями мають серйозний характер і зв'язані з втратами. Лише після того, як німецьке командування зібрало в районі Звенигородки чималі сили, окупантам пощастило увечері 13 червня знов заволодіти Звенигородкою. Загони повстанців відступили до Лисянки.

Повстанський рух із Звенигородщини перекинувся до сусіднього Таращанського повіту. Повстання почалося у Янушівці та Стрижівці, до яких приєднались села Ставища, Луки, Ольшаниці, П'ятигора, Жашкове, Плоське, Ростра Могла і інші.

Використавши свою тимчасову перевагу, німці напали на Янушівку. Артилерійським вогнем Янушівку спалено. Та коли на допомогу янушівцям прибули повстанці з навколишніх сіл, німці втекли до Таращі.

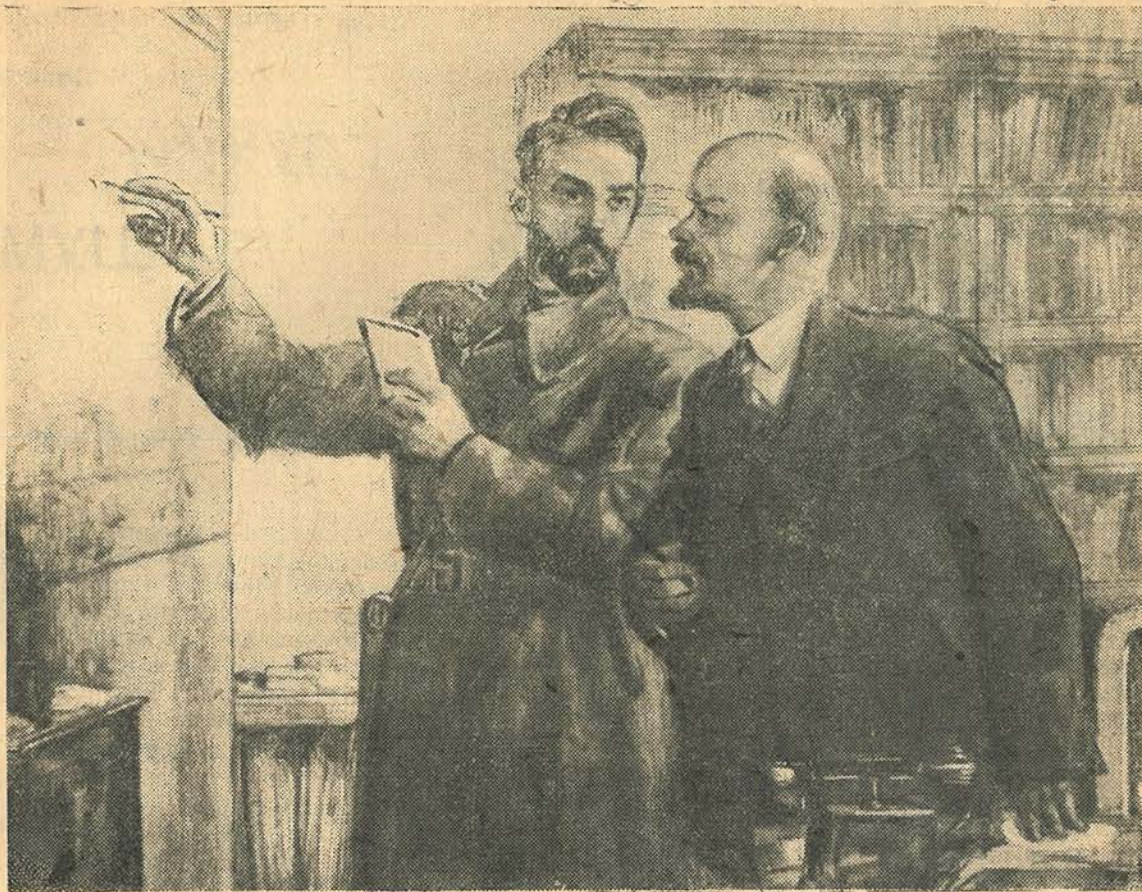
Двадцятого червня повстанці почали наступ на Таращу. Повстанців підтримало міське населення. Як потім повідомляв таращанський староста, «на вулицях почалася стрілянина з засідок — з куців, ізза парканів, підворотень і навіть будинків...». Німці втекли у Білу Церкву. На шостий день повстанці відступили з Таращі під тиском сили німців, озброєних важкою артилерією.

Але повстання ні в Звенигородському, ані в Таращанському повітах не вщухало. Слава про бойові дії повстанців залетіла й далеко за межі Київщини. На допомогу повстанцям йшли партизани з Київського, Сквирського, Васильківського й інших повітів Київщини. За повідомленням командування окупаційного війська, до кордонів Київщини наближався й великий загін повстанців Херсонщини — до 1.500 озброєних бійців, з возами й худобою.

Зібравши великі сили, повстанці 20 червня вдруге почали наступ на Звенигородку. З 25 по 29 червня вони вели запеклі бої. Тільки після того, як німці виставили тисяч дванадцять війська з важкою артилерією й літаками, повстанці стали відступати до Таращанського повіту, повели наступ на Таращу й захопили її.

Переможні бої звенигородських і таращанських повстанців сприяли розвитку партизанського руху по всій Київщині. У Чигиринському, Сквирському, Васильківському, Канівському, Корсунському повітах партизани знищували німецькі загоони. Окремі каральні загоони німців нічого вдіяти не могли. Це змусило німецьке командування стягти багато війська до центру повстання, щоб зліквідувати його. На підсилення тих частин, що вже діяли в Таращанському й Звенигородському повітах, німці кинули 27-й резервний корпус з артилерією, броневі автомобілями, літаками. Німці вирішили оточити повстанців, щоб знищити їх.

Більшовики, що під їхнім впливом і керівництвом діяли повстанці, зважили на цю загрозу й запропонували вивести з Київщини основні загоони. Частина повстанців, за планом більшовиків, мала розійтись по дрібних партизанських загонах, щоб і далі боротись проти окупантів. План більшовиків повстанці схвалили й почали пробиватись до Дніпра, щоб перекинутись на Лівобережжя.

М. Попенко.

Щорс у Леніна.

Наприкінці липня, після жорстокого бою біля Стеблева, Канівського повіту, основне ядро повстанців прорвало кільце оточення й пробилось до Дніпра. Біля с. Коплове, Переяславського повіту, 2 серпня переправився на Полтавщину двотисячний загін повстанців. Через два дні в цьому ж районі повстанці захопили пароплави й переправили на лівий берег Дніпра ще тисячу повстанців, два ескадрони кінноти, 30 кулеметів, 150 підвід обозу. 5 серпня біля Коплова знову переправилось 2—3 тисячі повстанців. Але вже 6 серпня німці привели до переправи чималу силу солдатів і затримали на правому березі нову групу повстанців.

Переправившись на Лівобережжя, партизани розбилися на кілька самостійних загонів і рушили в «нейтральну зону»,—так тоді звали лінію вздовж кордону між тодішньою територією України і Радянською Росією, встановлену за Берестейським договором з Німеччиною. Ширина «нейтральної зони» була від 10 до 20 км.

Через Полтавську та Харківську губернії повстанцям довелось пройти в боях з окупантами.

Народні звитязці зустрічали скрізь гаряче співчуття й підтримку населення. Сили повстанців не тільки не танули, ба навіть зростали, бо загони поповнювались новими бійцями в місцях, через які доводилось пробивати собі дорогу. Лише в кінці серпня повстанці дійшли до нейтральної зони.

Відхід повстанців зовсім не означав, що боротьба в Звенигородському й Таращанському повітах припинилась і німці могли вважати себе за переможців. Хоч і не було вже многотисячного повстанського війська, там діяли численні загони по 50—100 чоловік, які добре шарпали окупантів.

Восени 1918 року знов спалахнуло загальне народне повстання, яке закінчилось повною перемогою народу.

Звенигородсько-таращанські повстанці, які пробивались до «нейтральної зони», стали основним ядром відомих Богунського і Таращанського полків, зібраних заходами Щорса і Боженка. У боях із німцями за визволення України вони ще раз укрили себе невмирущою славою.

Микола СУПРУНЕНКО

ГЛУХИЙ ШУМ

(Партизани XVII століття)

На другий день опівдні козак побачили ліс Лебедин. Густою синьою хмарою він тягся до самого обрію. Вимучені спекою коні, зачувши лісну прохолоду, чвалом пішли під його тінь. Ледь примітна тропа, вибита звірем, в'юнилась під крилатими дубами, між дикими грушами, густою ліщиною, колючим глідом і папороттю, яка діставала по коліна вершникам. Вітроломи захарашували путь, як трупи на бойовищі. Хоч ще світило сонце, але під зеленим шатром і вдень стояв вогкий присмерк. Важкої тиші не порушував ні шелест листу, ні тріск галузок під стрибками рудих віворок, ані шамотіння їжаків, які часто перебігали стежку. Степові коні на кожен шерех стригли вухами, а коли в ліщині чувся тріск — вони злякано хрюпали й шарахались.

Максим Кривоніс, опинившись у лісі, так само сторожко озирався навколо. В степу, чи на воді було байдуже — ворог на виду, і його кожен рух можна попередити, в лісі ж козак здригались на кожен потаємний звук, хоч би то тільки птах порушив гілля.

— Вепря тут сила водиться, — сказав Прілий.

Попереду почувся глухий шум, він щодалі виразнішав, обертався в кумкання жаб. Стежка вивела на багна, вкриті іржою. Від них тягло важким духом, хмарами вигравала мошкарка, а від жаб немов кипіла вода. Прілий пішов попереду, ногою намагаючи невидиму стежку, укриту осокою і татарським зіллям.

Серед води, на маленькому острівці, в верболозах, несподівано застрекотала сорока. Прілий хитро посміхнувся до козаків і так само застрекотав сорокою. Над верболозом виткнулась патлата голова і вставилась на вершників.

— Не пізнаєш, чи що? — запитав Прілий.

— А хто з тобою?

— Такі, що й самі дорогу знайдуть.

— То їдьте!

За болотом стежка пішла ярмом. Щодалі він ставав глибший, дерева, обплетені хмелем, стояли тут зеленою стіною, і тільки де-не-де крізь віти пробивалась блакить. Сторожа тепер закувала зозулею, але так натурально, що Прілий навіть не звернув уваги. Кривоніс вдоволено посміхнувся: — навчить біда їсти коржі з маком, — і голосно закував.

— А ти ж чого мовчиш, чортова тетеря? — враз почувлось над головами вершників; і крива ломака полетіла з дуба на Прілого. На гілляці, звисивши ноги, сиділо двоє парубків. Прілий почував плечі і, виправдуючись перед Кривоносом, сказав:

— Ще я й винуватий! Хіба вам на цім дубі чатувати, голопузі? Блія каменя треба.

— Там ксьондза повісили, а ми іншої віри. Кого ти ведеш?

— Таких, що й тебе поведуть.

Нарешті, попереду золотими плямами заградо сонце, і стежка вивела на широку галявину. Серед галявини стояв ридван, до якого зазирали лісовики, обдираючи з нього прикраси.

— Когось ухопили! — викрикнув Прілий і побіг до гурту.

Козакі зупинились. Під дубом, гілля якого діставало мало не середини галявини, стояв курінь, укритий шкурами. Біля нього щось біліло на землі, а коло входу гомонів натовп. Між деревами ховались менші курені, накриті лопухами, або очеретом. На гіллі сушилось шмаття, шкурки звірини, в'ялилась риба. Між куренями паслись стриножені коні. Пахло димом, який здіймався за кущем калини.

Прілий прибіг назад, радісно схвильований:

— Ляха спіймали! Якогось вельможного. Кажуть, із самої Варшави їхав до хана.

— А де він?

— На палю вже посадили.

За Прілим підійшли лісовики і мовчки вставили на козаків. Нестрижені й неголені, в

драних сорочках і штанях, босі або в прілих постолах, вони схожі були на ведмедів.

— Де ж ваш отаман? — спитав Кривоніс.

— Лях йому якусь загадку поставив, — відказали з гурту. — Так він уже третю ложку перекусив, а лях з переляку на палі помер! Може ви відгадаєте! А то краще й не ходіть! Сава Горло, наш отаман, не подивиться, що ви значні. Бач, у кожного штани, та ще й чоботи. Дайте нам хоч одні!

— Ведіть до отамана.

Перед куренем валялися трупи трьох вусатих чоловіків, з підголеним волоссям. Лісовики розступились, і Максим Кривоніс побачив у курені волосатого, широкогрудого чоловіка. Він сидів на вовчій шкурі й сьорбав дерев'яною ложкою сирівець із цибулькою та сухарями.

— Чолом, пане отамане!

Отаман продовжував сьорбати сирівець.

— Чолом, кажу, тобі, пане отамане! — вдруге вже голосніше сказав Кривоніс, і його обличчя почервоніло. — Чи тебе повчити, як запорожців приймати?

Отаман повернув голову й глипнув на козаків налятими кров'ю очима.

— Панів я на палю саджаю, а тут праведні люди.

— Оце наша мова. Ти за Кривоносом посилав?

— Чув, що за бідних стоїть, а ти чого, ледарю, повернув? — витріщився він на Прілого і простяг уже йому до горла скоцюрблені пальці, як дубові сучки.

Прілий застержливо поступився за козаків.

— Привіт тобі Кривоноса, а ти ще й сердишся.

Горло недовірливо оглянув вершника:

— Знак покажи!

— Писаний, чи на кулаках?

— Ну то злязьте з коней, а ви, хлопці, на пашу їх, та падло оце виволочіть у яр.

Кривоніс із хлопцями зайшли до куреня й посідали по-гурецькому на шкурах.

— Кого злапав? Бачу пани валяються.

— Каже — рукодайний шляхтич короля, до хана ніби посланий.

— На ім'я сказав, як прозивається?

— Не встиг.

— Ти хоч папери забрав?

— Мені й лопух не шкодить, а коли вам коле, так нате покористайтесь, папери м'якші, — і він витяг спід шкури шабельтас червоного сукна.

В торбинці був розпечатаний уже лист, чистий папір, гребінець і кілька соток грошей. Кривоніс забрав листа, решту повернув назад.

— Читав?

Горло засопів.

— Я й так знаю, що на нашу голову.

— Посол же, мабуть, мав і охранны грамоту короля?

— Може ота картинка?

Грамота прикрашувала вже стінку куреня.

— То для коронних, а ми тепер беззаконні, убиваємо до щирця, раз хлопа ані на волосок ніхто заступити не може.

Кривоніс зім'яв конверт і з серцем ударив кулаком об землю.

— Як кіньми, менжують нашим братом! Та тільки по невчасі поляк мудрий! А тобі, що він казав?

— Не хотів сідати поруч із своїм хлопом на палю. «Я уроджений», каже.

— А пощо хлопців мучиш? Вони теж лихо ликом в'яжуть, хоч і не нашої віри.

— Яке одягання, таке й пошанування. Через таких ми й комарів гедуємо по лісах.

Горло Сава говорив спроквола, байдужим голосом, ніби його щойно розбудили. Кругла голова, підстрижена під макітру, майже не поверталась на товстих в'язах, і він, щоб глянути вбік, наvertsав усім тулубом.

— Думав хоч три дні поскиглити, а він — утлий.

— Багато вас, утікачів? — спитав Кривоніс. — Давай про це поговоримо. Що маєте на думці далі робити?

— Бачив, як груш уродило? Отак і хлопа по лісах. А що далі будемо робити, на те й до тебе посилав, порадь, коли голову маеш.

— Докупи треба сходитись.

— У панів сила, у них армата, а ми кулаком орудуємо.

— Ось тобі пани, — Кривоніс поклав на долоню трое камінців, — а ось тобі народ наш, хлопці, — і він насипав зверху повну жменю піску.

— Чи бачиш тепер панів із арматою?

Посмішка, схожа на тріщину на кавуні, вперше проступила на Савиному обличчі:

— Тільки скажи братчикам, — у нас усі пани одної віри: не нашої. А за розумне слово — нехай тобі бог віку протягне. Пий сирівець!

ХАРКІВ

То не гул і гомін бою,
не гуде грозою сад,—
розлунались над Москвою
залпи радісні гармат...

Море барв у небі лине
од трасуючих огнів:
це вітає Батьківщина
з перемогою синів.

І летять вітальні крики,
петрають неба тло,
що над Харковом навіки
сонце Сталіна зійшло.

Освітило небокраї,
в день покаже нам шлях,
скоро Київ засяє
в золотих його огнях...

Володимир СОСЮРА

КИЇВ

Тихий, темний, мертвий Київ,
Тінь Богдана в сивій млі.
У провулку край Софії
Крок чеканяє патрулі.

Ані шелесту, ні звуку,
Вітер злинув і затих.
Чорний явір витяг руку
Біля вікон неживих.

Київ згас, пришикнув, вимер,
Та поглянь: в ночі глухій
Владним рухом Володимир
Воскрешає город свій.

Перейди крізь темін млисту,
Камінь зранений торкни.
Чуєш — зводить голос місто,
Грізний голос тишини.

Марія ПРИГАРА

УКРАЇНА—БАШКИРІЯ

Два роки тому Академія наук УРСР прибула до Уфи.

Оборона радянської вітчизни — от до чого йшли творча думка й напружена праця всього наукового колективу. Інститути Академії стали працювати над питаннями виробництва літаків, танків, моторів, дальшого удосконалювання різних видів зброї. Учені фізики й хіміки, математики й будівники, енергетики й електроварювачі беруть безпосередню участь у роботі оборонних підприємств.

Біологи й медики шукають і знаходять нові вітамінні препарати і сироватки, нові способи лікування поранених. Лінгвісти й літературознавці, письменники

й художники, композитори й архітектори, історики й археологи невтомно дбають про дальший розвиток української культури.

В Уфі випускається трьохтомна «Історія України», створюється «Історія української літератури», мовознавці складають російсько-український словник, підручники з української граматики й синтаксис, видаються твори наших класиків і радянських письменників України, альманахи, журнали. Це теж робота на оборону.

Поряд з усією різноманітною діяльністю, українська Академія наук виконує протягом двох років чималу роботу для Радянської Башкирії. Увагу україн-

Сесія Академії наук УРСР

28 і 29 червня в Уфі відбулась червнева сесія Академії наук УРСР.

На засіданні відділу суспільних наук заслухано доповіді академіка Воблого про народне господарство Башкирії та мобілізацію її ресурсів; старший науковий співробітник А. Ряппо прочитав доповідь про твори Сайфі Кудаша в українських перекладах; М. Береговський, М. Плисецький та П. Лисенко — про фольклор, мелодію українських пісень і мову українських поселенців у Башкирії; з доповіддю про створення металургії Башкирії виступив також кандидат історичних наук Л. Дмитров.

На засіданні відділу фізико-математичних і хімічних наук з доповідями виступили академіки Г. Пфейер, М. Лаврентьев, П. Будніков, професор В. Кузнецов та інші.

На засіданні відділу технічних наук член-кореспондент Академії архітектури В. Заболотний доповів про досвід у Башкирії будівництва з деміферного гіпсу. Академік М. Луговцов доповів про металургійну оцінку рудничної сировини Башкирії і академік О. Диннік — про технічну допомогу інститутів відділу технічних наук промисловості Башкирії.

Увечері 29 червня **пленарне засідання сесії** відкрив президент Академії академік О. О. Богомолець.

— 8 липня минає два роки з того дня, як уряд і народ братньої Башкирії сердечно й дружньо прийняли під час евакуації перший ешелон Академії наук України, — говорить О. О. Богомолець. — Два роки перебування Академії в Башкирії не минули безслідно. Інститути Академії допомагають оборонним підприємствам Башкирії; тримають тісний зв'язок з культурними установами республіки; міцнішає творчий зв'язок письменників і митців України з башкирськими письменниками і митцями. Академія розгорнула дослідну ро-

Україна — Башкирія

ських учених приваблюють невичерпні природні багатства Башкирії, її промисловість, що нечувашо розрослася за роки війни, її сільське господарство, що таїть у собі велетенські можливості дальшого розвитку, її дрімучі ліси і стрімкі річки, хоробрий дух і ласкава вдача башкирського народу, його молода культура. Жовтнем поклоняна до життя.

Спеціальна комісія вчених Академії, очолювана віцепрезидентом А. А. Сапегіним, вивчає виробничі сили Башкирії. Її труді, зібрані в дев'яти томах, недавно передані в розпорядження уряду республіки.

Інститути Академії встановили живий зв'язок з сотнями місцевих наукових установ, лікарень і госпіталів, підприємств і господарських організацій. Вони беруть участь у вивченні південно-уральських бокситів, спростили для виробництва алюмінія. Допомагають нафтоперегінному заводу знайти способи вилучення сірки з бензину. Для одного з оборонних підприємств роблять розрахунки фундаменту молота, іншому подають консультації в будівництві залізобетонних перекриттів, в справі використання електроізоляційних матеріалів, фотоелектричних методів спектрального аналізу, застосування нових типів фотоелементів. Проектують розширення уфійських електростанцій і очистку води місцевого водогону. Керують спорудженням будівель з нових матеріалів.

На полях Башкирії в'яляються нові рослини — цукрові буряки, кок-сагіз. І тут бачимо пліді трудів наших учених, які допомагають колгоспам освоювати нові культури, вивчаючи місцеві ґрунти, проводячи численні досліди й експерименти. Український академік М. М. Гришко керує науковою роботою Башкирської селекційної станції в Чишмах; українського професора П. А. Власюка можна часто бачити на бурякових плантаціях Стерлітамакського, Кармаскалинського та інших районів.

В програму робіт інститутів суспільних наук Академії включено археологічне вивчення Башкирії, дослідження історії Уфи. Поет-академія Павло Тичина вивчає творчість башкирського народного поета Мажита Гафурі. Він уже видав книжку про Гафурі російською та башкирською мовами.

Підсумки цієї плодотворної роботи діячів української культури на допомогу Радянській Башкирії підбито на сесії Академії, що відбулася в Уфі наприкінці червня.

На заключних зборах Академії виступив голова Раднаркому БашРСР тов. Вагапов:

— Коли настане час остаточного розгрому диких орд гітлерівської Німеччини, коли настане пора великих відбудовних робіт на землі безсмертного Тараса, — відчайний башкирський народ не забуде вашої допомоги.

Відповідаючи на дружнє слово башкира, поет-академік, народний комісар освіти УРСР, Павло Григорович Тичина проголосив:

— Багато ще попередю боїв і випробувань. Але день визволення — він буде! І тоді ми в свій Київ звільнений, на радянську землю українську запросимо вас, дорогі друзі-башкири.

С. ВІННИЦЬКИЙ

боту по вивченню природних багатств БашРСР.

На сесії оголосили постанову Президії Верховної Ради БашРСР про нагородження почесними грамотами тт. Богомоляця, Буднікова, Власюка, Воблого, Заболотного, Палладіна, Тичину, Гришка та інших.

Після доповіді віцепрезидента Академії академіка А. А. Сапегіна про роботу Академії наук України 1943 року, відбулись вибори. В дійсні члені Академії наук УРСР таємним голосуванням обрано українського поета-орденоносця лауреата Сталінської премії Максима Рильського.

Ц. БРАГІЛЕВСЬКА

ДОСВІД УКРАЇНИ — КОЛГОСПАМ УРАЛА

Колгоспи Молотовської області стали єдині технічні культури: цукровий буряк, махорку, кок-сагіз. Ці південні культури, як виявилось на практиці, можуть добре рости й тут, на Приураллі. Агрономи, евакуйовані сюди з України, принесли на поля Приуралля свій досвід.

У районних центрах розводять махорку агрономи з України: Олександр Кравченко, Григор Реута, Павло Чернявський; сіють цукровий буряк — Друзь, Анатоль Ганжа.

Під керівництвом тов. Ганжі ланковий тов. Шаповалов зібрав урожай цукрового буряку 120 центнерів з гектара.

В Молотовському облземууправлінні працює агроном тов. Лановенко (з Наркомзему України). Під його підкуванням ланкова колгоспу «Красный воин», Осінського району, тов. Годдобіна збрала з одного гектара кок-сагізу 28 центнерів сирцю-коринців та не менше 26 кілограмів насіння. Вона одержала за це 120 пар калаш для колгоспників та 6.000 карбованців грошей.

1943 року в Молотовській області для досліду посіяно, крім звичайного сазісу, 250 гектарів кок-сагізу за способом академіка Лисенка — кущавням.

П. ХОДЧЕНКО

В час війни зійшлися на обох берегах великої російської ріки народи нашої Вітчизни для спільного господарювання.

Край дороги, серед вітровийного степу, колгоспники полють пшеницю і співають, та так, що пісню їхню чути здалеку:

На возмор'ї ми стояли,
На германськiм березнї.
На возмор'я ми дивились,
Як хлопоцеться вода...

Стара пісня, пронесена солдатськими пісельниками через походи, окопи, ешелони й лазарети чотирьох воєн, і сьогодні будить в одних дівчат гнів та ненависть до напасника, і тому вони співають з таким захопленням:

...На возмор'я ми дивились,
Як хвилюється вода.
Не туман з моря піднявся,
Дощ громовий прошумів,—
Нахвалаяся враг-германець
Руське військо перебить.
Брешеш, брешеш, враг-
германець,

Далі нікуди брехати,
А в нас військо сильно много —
Врага будем побивать...

Дослухавши пісню, ми не втерпіли й побігли через ярину — погломоніти з співачками. Дівчата і молодіці виявилися нашими землячками. Софія Глушко у них заспіває, Марія Зінченко з Тарановою Ганною — дайперші її помічниці. Коли ми познайомились, дівчата заспівали нових пісень, народжених тугою за рідним краєм, вігритих силою дружби людей — знад берегів двох великих рік Волги та Дніпра:

Світить зірка вечерова
Та не ясно сяє,
Прийшли вісті з України:
— Матусі немає! —
Райдуга-веселка
Над Волгою стала...
Райдуга жовтогаряча
Серце моє крас,—
Одним відром — з Волги воду,
З Дніпра — другим набирає.
Одно відро щедро повне,
В другім — кривавиця...
Чи застану я слідочок
Матері й сестриці?
Ой, скрикну я орлицею,—
Хай дома почують:
— Ой, де мати обідають,
Де сестри ночують?

Степ, гаї, степова ріка Сплавнуха та її побратим очеретястий Караміш, темні масиви люцерни навкруги, вранішній клекіт тракторів і думки людей — все немов набирає іншого змісту, коли слухаєш оце новітню співанку польдниць, — гнів і горе переймають щодих.

Дм. КОВАЛЕНКО

Спочатку в людей, що прибули сюди з усіх усюд, не було єдиного плану розвитку господарства, бо чернігівці звикли сіяти коноплі й мак, курські переселенці знали лісові справи, ленінградські колгоспники — майстри льону, калінінці — рибалки, бесарабці — мастаки винограду, казахи, що жили тут здавна, — знавці овець, наші одеські земляки люблять городи, полтавці — хліборобство, кияни — садовину, і так кожен приніс із рідного краю вроджену пристрась до якоїсь звичної праці.

У колгоспі ім. Кірова, наприклад, зібрались люди 32 народностей. Край тут багатий. Земля плодоча, зійшлися всі, на цьому й почали...

Віддаленість поля від села внесла зміни в роботу, в побут. Тут уже не підеш гуртом з піснями ввечері додому, бо до села 45 кілометрів. Тут бувають посушливі роки, а тому треба сіяти пшеницю не «українку», а скажімо «мелінонус». Овес тут найкраще родить той, що зветься «золотий дощ». Тутешні сорти ячменю теж не такі, як на Україні. Саме життя підказало, що тут треба «бити на просол», — як каже агроном Гаврило Іванович Башмак. Тут воно таки добре родить, і сіяти його можна аж до 20 червня. В колгоспі «10 років КІМ'у» та в колгоспі ім. Ворошилова проса тепер засівають півтори сотні гектарів.

В тутешніх краях можна сіяти в червні, і врожай визріє хороший. Минулого року колгосп «Комінтерн» засіяв ячмінь 2 червня і зібрав урожай по 23 центнери з гектара. Отже, тутешній клімат дозволяє не триматися прислів'я чорноземних областей: «сій у грязь — будеш князь».

Картоплю, баклажани, огірки, капусту можна садити теж до двадцятого червня.

Що ж нового принесли на Поволжя колгоспники з Радянської України? Недавно наш український агроном Гаврило Іванович Башмак обговорив ті новини з колгоспниками свого району. Виявилось, що цих агрикультурних заходів уже чимало.

Першою такою новиною стали на берегах Волги застосовані в широких масштабах чорні пари. Вони є єдиним засобом до знищення на Поволжі бур'янів, до запровадження багатопільної системи хліборобства. За останні два роки чорні пари вже можна зустріти в кожному колгоспі, в кожному селі, по всіх районах Саратовщини.

Другим важливим заходом стало на Поволжі запровадження дев'ятипільної сівозміни. Колись тут не було потреби заводити багатопілля. Гульової землі було багато, вигулювались лани роками, набирались сили, а потім цілину орали й сіяли пшеницю. Через рік — два знов лишали той лан на відпочинок. Тепер доводиться засівати всю площу і чергувати посівні культури, щоб земля не виснажувалась, а набиралась сил, віддаючи їх самій культурі, яка потрібна господарям землі.

Заходом до поліпшення сільського господарства над Волгою стала й кукурудза. Колгоспники України перевірили, що в посушливих районах у сушій роки кукурудза може вистояти, даючи добрі врожаї. Кукурудзу на Поволжі тепер уже сприйнято. Минулого року колгосп імені Жданова (у Приволзькому

районі), одержавши високі врожаї кукурудзи, остаточно ствердив її права на Волзі.

Дальший захід — технічні культури: коноплі, баштани, різні сорти помідорів. Та найвиразнішою новиною в цих краях стали, либонь, цукрові буряки. В час, коли бурякові плантації України тимчасово загарбав німець, цукрові буряки в районах Поволжя дають цукор країні, зокрема Червоній Армії. На обробку буряків потрібно багатьох робочих рук, це примушує колгоспи організувати свої сили так, щоб усе вчасно обробити й зібрати.

Така культура, як мак, дуже потрібна для народного господарства, для Поволжя була зовсім екзотичною, а тепер, принесена сюди з України й засіяна на багатьох полях, особливо в колгоспі ім. Жданова, завоювала широку популярність.

Раніше тут ретельно дбали тільки про систему зрошення ланів. Та українські агрономи довели, що на цьому ґрунті можна зберігати вологість і угноєнням. Гній не тільки збагачує силу ґрунту, він ще зберігає воду в землі, а тому картопля і всяка інша городина, вирощена на здобреному ґрунті, дає овочі, тривкіші й багатші на споживні речовини.

— З такого овочу, — кажуть колгоспники, чи борщ зварити, чи пиріг спечеш, то все воно тривке, їстівне, без слів переко­нує господарювати так, щоб не пропадав марно жоден кілограм ґною.

До певної міри новиною були й колгоспні сади. Земля тут багата, родюча, і сади можуть виростати розкішні, гіллясті, з хорошими врожаями. Це ще раніше довів працюючий переселенець з України — колгоспник Подоляка в селі Васи́лівці, Ершовського району. Його сад видніє за 8 кілометрів од села, прикрашуючи всю Васи́лівку. Тепер молоді сади з'явилися уже по всіх районах, бо озеленення ланів, насадження зелених смуг захищає врожаї від зимових буранів, од віковічних суховіїв.

Тепер тут поставлено по-новому й проблему зберігання городніх культур. Колгоспники України навчили тутешніх людей копати кагати для городини. Було новиною в цих краях і силовування кормів для скотини.

Води на Поволжі — досхочу в прибережних районах. Приїхавши сюди, наші колгоспники почали розводити гусей. Не забули наші колгоспники й про розведення м'ясних порід свиней. По всіх колгоспних свинофермах на Поволжі тепер заводять цю породу.

І ще одна невелика, але дуже важлива ділянка збагатилася сільське господарство над Волгою: розведення солодких буряків для споживання в хатньому господарстві. З них можна варити солодкі страви, збагачуючи домашнє меню.

Отакі новини принесли українські колгоспники на Поволжя. Одні з них прийнято зразу, за інші треба боротись, переконувати досвідом, практикою, добрим урожаєм.

— Та коли закінчиться війна, — каже агроном Гаврило Башмак, — і партія мені скаже — зоставайся, Гавриле Івановичу, на Волзі, продовжуй розпочату справу, — то при всій моїй любові до України, я, комуніст з 1918 року, лишусь тут. Діла ще багато. Я полюбив цей край.

Дм. КОСАРИК

ХІБА Ж МИ НЕ З ДОНБАСА?

В Кізелівському районі, Молотовської області, працює тепер багато шахтарів з Донбаса. Кізел — найстаріший вугільний район Урала. До революції вугілля тут видобували мало, шахти були неглибокі, працювати доводилось обухом. А тепер тут є такі шахти, що й одна із них може давати понад мільон тонн вугілля на рік.

Щодо механізації кізелівські шахти стоять на одному з перших місць у світі.

Редакція журналу «Україна» друкує розмову з донбасівським шахтарем Петром Кузьменком, що працює тепер у тресті «Коспашголь» на шахті № 38.

— Гірнича робота для мене не нова, — шахти Донбаса виховали мене: до війни я там давав 200—250 відсотків норми.

Приїхавши в глибокий тил, я зразу ж увзявся за відбійний молоток. Але тут зустрівся з зовсім новими для мене геологічними умовами розташування вугільних шарів; з іншими властивостями вугілля. Та це аж ніяк не перешкодило моему прагненню давати якнайбільше вугілля; я тепер виконую норму на 250—400 відсотків і навчаю практичної роботи багатьох молодих вибійників. Мої учні також дають щодня понад дві норми, а бувають такі дні, коли вони не відстають і від мене.

У великій пригоді стала мені зустріч із нашим знаним земляком, Олексієм Стахановим, що розповів мені, як можна ще більше рубати вугілля. І от тепер, використовуючи вказівки Стаханова, я в своїй роботі застосовую розподіл праці. Раніше я рубав вугілля та сам і кріпив, а тепер маю напарника, який після мене робить кріплення. Це дає певний ефект.

Дбаю і про підготовку робочого місця, про справність відбійного молотка, про тиск повітря.

Я заробляю щомісяця 2.000 — 2.500 карбованців, а в лютому заробив навіть 3.500. Але не про це я думаю під час роботи. Насамперед я гаряче бажаю найскорішого визволення України, найшвидшої перемоги. Тим тро й зобов'язуюсь щоденно вирубувати не менше 3—4 норм вугілля, тобто не менше свого теперішнього видобутку.

Та хіба може бути інакше? Хіба ж ми не з Донбаса?

Павло СИВИЙ

КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

Григорій Федорович

Чернець, з молитовником у руках, джигунтанцюрист, що змушував умлівати серця харків'янок, найпримірніший муж, автор сентиментальних повістей і незуховно веселих комедій — це не різні особи, це все один Григорій Федорович Квітка-Оснoв'яненко.

Писав він романи з життя України на переломі двох епох, повні гумору, що й наслідувати йому не вженешся, захищав, як найнайміні це стверджують дослідники, монархізм і кріпацтво, а увійшов в історію свого народу, як співець селянина, випередивши на багато років тих, хто вважав за свою криву справу оспівувати злигодні селянських одисей. Він же — батько української прози, учитель і мало не конкурент великого Гоголя, і саме там, де Гоголь був незрівняний — у комедіях з життя поміщиків і міської бюрократії.

Якось заведено, за традицією, а за якою — бог його знає! — стригти Квітку під чепурненку гребіночку, промашену елеєм і оливою, ніби він тільки й мав на своїй палітрі одну-одну сіренько-солоденку фарбу, якою й орудував, малюючи тихомірну селянську покірливість. Такого Квітки ніколи не існувало в природі. Оснoв'янський мудрець пречудово розумів, що селянин хоч і був битий, але ж умів бити і сам, що не завжди той селянин тільки терпів та корився обставинам, а й сам умів

непогано творити ті обставини, — як це видно з серії його п'єс про Шельменка-писаря, а надто — про Шельменка-денщика.

Квітка чудово знав свій народ, всю багатогранність його натури, в якій стопились в одне ціле — бешкетна вдача запорожця і розмірена хода хлібороба.

В своїх книгах він створив прегарні образи хліборобів, з їхніми radoщами та печальми. Але він же вивів на кін і п'яничок-гульвіс, і народних митців, він же показав і тих завзятих людей, для яких зміст життя — безнастанне змагання — постійно і скрізь, за всяку ціну і всіма засобами, людей, які не знають слів «неможливо», «марна річ», «даремні змагання».

Такий Шельменко, рідний брат Енея, Тіля Уленшпігеля та безіменного героя «Співомовок» Руданського, — героїв, які, ламаючи всі перешкоди, виходять переможцями за всіх обставин.

Згадаймо хоча б Уленшпігеля. Балагур, бешкетник, він був і спиритним розвідником, що безстрашно йшов на герць з імператорами та папами і побивав їх, де в лоб, де обхідними шляхами, дошкульним дотепом, тонким розрахунком, спертим на знання всього арсеналу засобів своїх супротивників.

1941 року Квітчин «Шельменко» йшов на

Прийшовши вперше на завод, майстер Мірсаїд Камілов очам своїм не вірив: два роки тому тут були старі стайні, а тепер перед ним красувались корпуси цехів.

Повернувшись до своєї кібтки, Камілов сказав дружині Інобат-хон:

— Харків'яни — добрі люди. Чудесний завод привезли.

Поставивши в цехах перші верстати, харків'яни зразу ж пускали їх у роботу: нарізали болти, гайки для монтажу заводу. Інженери ставали на час електриками, чорноробами. Людей невстачало. Майстри самі ста-

ХАРКІВ'ЯНИ

вали за верстати, починали готувати нових робітників. Батьки вчили своїх синів і дочок, чоловіки — жінок, стахановці ділились своїм досвідом з новачками.

Начальник головного цеху комуніст Терехов з Мірсаїда Камілова готує начальника зміни. Гунченко, майстер, допомагає своїй дружині добре вивчити револьверний верстат.

— Наш завод сімействений! — жартують харків'яни.

Учень ФЗН Волощенко

вже став токарем. Виготовляючи одну дуже відповідальну деталь, він подумався, як можна прискорити роботу, і тепер виконує завдання на 300 відсотків.

Батько Ісаєва — в Червоній Армії. Він з матір'ю прийшов на завод, наполегливо вчився й незабаром став фрезерувальником.

Одного вечора Гунченко помітив, що Ісаєв працює вже другою зміною.

— Чому не йдеш додому? — запитав Євген Олександрович.

— Та от, із майстром Байбіковим хочемо зробити так, щоб обробляти зразу не одну, а чотири деталі.

Гунченко допоміг випробувати приладнання, і тепер Ісаєв виконує завдання на 400 відсотків. Нещодавно його перевели з фрезерувальників на відповідальнішу роботу, — він тепер налашдує фрезерної ділянки.

Та Гунченко не випускає його з свого поля зору. Він ночі просиджує в учнівському гуртожитку, розпитуючи про завод, згадуючи мисливіські пригоди. Вони разом вчать читати рисунки,

сцені в Харкові і йшов під безнастанні овації глядачів. Що ж — театр та глядачі були раді веселій комедії та й тільки? Ні. Століття комедії говорять про інше: не в'януть лише ті образи, в яких люди впізнають себе, свою невтомну енергію, свою здатність передбачити всі обставини й використати їх для себе. Глядача мало обходило те, що арена діяльності Шельменка була вбога й тісенька — в цьому був винен не сам Шельменко і не Квітка, а доба, в яку їм обом доводилось діяти: застій у народному житті після бурхливих подій Коліївщини та кінця запорізької епопеї. Тут важило відчуття того, що в які обставини не потрапив би Шельменко, ніде він не зігнеться, не поплазує рачки, а круг пальця обведе, вивернеться таки, і вивернеться переможцем. Прямолинійність знає лише одну тактику — удар у лоб. Це, звісно, річ добра, коли стінка тоненька, а що робити, коли на шляху стане кам'яний мур? Опустити руки і здатись на волю обставин? Є в народі дотепний анекдот. Селянин став на змагання з чортом, але йде з лоба: душу то свою я віддам, а ти скоси за ніч, зв'яжи, змолоти й перевій отакий от лан. Зазнавши поразки в фронтальному наступі, селянин зразу ж опускає руки: збіжжя скошено, значить, прощайся з душею! Та на сцені з'являється жінка емпірика-селянина, і от перед чортом ставиться, з першого погляду, таке ж безневинне завдання — розправити за ніч три волосини. Чорт, теж очевидно звиклий до прямолинійності своїх клієнтів у свитах, — прямолинійно ж береться до діла. Скоро, проте, виявляється вся підступність завдання: розправлена пальцями волосина закручується ще дужче; тоді чорт береться зарадити лихові з допомогою молотка і вогню; під молотком волосина розсипається прахом, на огні — спалахнула й згоріла. Чорт залишається ні з чим, і жінка має всі підстави прочитати належну мораль невдасі — чоловікові. Але, мабуть, і не самому йому!

Герої народної казки — сам народ, а він ніколи не стандартизує своїх засобів оборони і нападу: в арсеналі народу припасено зброю на всякий випадок життя.

Поруч із прямолинійним невдахою-селянином — народ створює образ його жінки з зовсім інакшими властивостями і, погляньте, як основні риси його збігаються з рисами Костерівського Уленшпігеля і Квітчиного Шельменка з їхнім гаслом — побивай ворога, не сплячи ні перед чим!

На території України, покищо окупованій фашистами, точиться шоденна нестихаюча боротьба, — і в лоб, і з тилу, — і на службу стали вся ота природна кмітливість та спритність кращих синів українського народу, що її так наочно показав Квітка в Шельменкові.

Ось це знання народу, віра в його розум, уміння побачити під сірою селянською свитою багату гру сил — і моральних і інтелектуальних — і робить Квітку безсмертним.

Він, старий Квітка з Основи — не спорохнявий, беззубий дідусь. Десь там у скринях в нафталіні лежить, щоправда, дещо з його воєнного спорядження, але в бій проти ворога патріоти України йдуть із тим, що становить основу духу його: бий ворога в лоб, бий ворога з тилу! А головне — бий завжди і без утоми! Як перед тобою мур — шукай щілину, щоб увійти й вийти непоміченим, а як є змога, забивай ще в неї й клина! Вивчай не лише зброю солдата, а й дипломата, стратега. Зумій вирвати тайну ворога, хоч би була вона не тільки за сімома печатками, а й за сімома замками! Не візьмеш з наскоку, — обкрути кругом пальця, — і все таки ти будеш завжди зверху!

Ось за цю науку, за те, що він, як мало хто, знав і розумів свій народ, а, зрозумівши, показав його силу й красу у нев'янучих образах, і шанують його вдячні нащадки.

Іван СЕНЧЕНКО

розбирають конструкції нових замовлень.

Люблять Гунченка учні, і завжди охоче виконують його завдання.

Завод, посівши друге місце в Союзі, вже багато місяців тримає перехідний червоний прапор ЦК КП(б)У та Раднарком УРСР.

На все життя запам'ятався вечір, коли робітники заводу схвалили побудувати танкову колону «За Радянську Україну». За годину, на столі лежали купами гроші. Один за одним виходили люди на трибуну, виголошували свої побажання й уро-

чисто клали гроші на стіл. Дехто не міг проbrатись до трибуни і чулось:

— Залиши, Євгене Олександровичу, і моїх триста карбованців, — просив етахановець Колевозов, передаючи гроші.

— Натє на це діло й мої чотири сотні, — каже Подоренко.

— Важко під Харківом, — говорив на мітингу казах Такстабеков, — подесятерімо свої зусилля!

— Я узбек, — гаряче мовив Мірсайд Камілов. — Та ось і моя місячна зарплата на визволення Радянської України.

П. ВІЛЬХОВИЙ

П'ЯТЕ СЕРПНЯ

В наказі Сталіна — душа народная жива. —
То не шабель і не межа —
то ланка бойова.

Ген там, у рідному саду,
цвіте моя любов.
Я знов долинами пройду
і їм виліноюсь знов.
До рідної землі джерел
знов губи припадуть...

Через Орел, через Орел —
на Україну путь.

Терень МАСЕНКО

О. Потебня

С. Васильківський

- П. Гулак-Артемівський
- І. Срезневський
- В. Каразін
- М. Костомаров (Ієремія Галка)

ХАРКІВ

1111 року на місці теперішнього Харкова стояло половецьке городище Шарукань. Чи від цього городища взяв свою назву Харків, чи дав йому своє ім'я легендарний воїн — Харько — питання спірне.

До XIII століття територія теперішньої Слобожанщини входила до складу князівства Переяславського та Чернігівського. В половині цього ж XIII століття татари сплюндрували країну. Жителі втекли за Дніпро. З цього часу Слобідську Україну то заселяли втікачі з різних кінців України, то вона знову пустіла.

Початок Харкова, звичайно, зв'язують з половиною XVII століття. 1656 року розпочато будівництво Харківської кріпості. В повному зводі законів, в указі від 23 березня 1656 року Харків називається новим, що тільки ще будується містом. Цей указ — єдиний офіційний документ, що з нього можна з певною точністю встановити рік народження Харкова.

Місто починає зростати. Швидко, як на той час, будувалася кріпость. Вже 1662 року укріплення харківської фортеці складалися «із дубового острогу з обламами (брустверами по груди стрільцеві), з товстими та запасними таранами; був і рівчак завширшки та завглибшки 2 сажени; вздовж муру — 10 веж; 10 гармат залізних і 1 мідяна; 402 ядер; 8 свиней свинцю; 8 бочок пороху».

Розташований на важливих комунікаціях, Харків швидко зростає в полкове козацьке місто, зберігаючи за собою цю назву впродовж усього наступного століття.

В своєму внутрішньому управлінні харківські козаки мають повну незалежність. У них свої отамани, вони тримають мідний зв'язок із Січчю, а надто за часів Івана Сірка, що перед обранням на кошового отамана Запорізької Січі, був якийсь час харківським полковником.

СПОВИТИЙ СЛОВОЮ

Червоний прапор на Держпромі,
неначе райдуга здаля!..
Там кожна вулиця знайома,
там кожен камінь промовля.
Від радості холонуть груди:
це ж наяву врочиства путь.
Там рідне військо, рідні люди
проспектом Сталіна ідуть!
Зустріла Мати на майдані
сповитих славою бійців:
— «Ідіть, кохані, довгождані,
з усіх воріт, з усіх кінців;

це з вами радісне світання
пройшло од Волги до Дніпра;
гарматні вибухи останні
вбира поранена земля»...
Стечуть зими холодні води,
розквітнуть парки у маю.
Могутні харківські заводи
устануть в новому строю...
Там кожна вулиця знайома,
там кожен камінь промовля.
Стріча синів своїх додому
навіки звільнена земля.

Терень МАСЕНКО

Славою покрито шляхи Харківського козацького полку.
1679 року козаки вшент погромили ногайців, що, пограбувавши Чугуїв, рушили були на Харків.

1687 року Харківський полк відбув свій перший похід у Крим.
1693 року султан Нуррадин, порушивши кордони України, рушав на Харків. Козаки розбили ворога під Мерефою. 1697 року Харківський полк відбув другий свій похід у Крим, розбив татарське військо, змусивши його тікати з «неоглядкою».

Минули дні походів і січ, і Харків стає великим промисловим і культурним центром України. Його культурний розвиток тісно зв'язано зі славетною плеядою видатних діячів науки, мистецтва, літератури.

Харківський колегіум прославив педагогічна діяльність філософа Григорія Сковороди. Місту Харкову він присвятив свої «Басни Харьковскийе». В Харкові вперше видано «Вергілієву Енеїду» Котляревського. В Харкові ж в «Українських збірниках» надруковано «Наталку-Полтавку» та «Москаля-Чарівника».

Харківський драматичний театр був свідком початку сценічної творчості великого Щепкіна та розквіту незвичайного таланту трагіка Іванова-Козельського. В Харкові розпочали свою діяльність видатні поети та вчені: П. Гулак-Артемовський, І. Срезневський, Л. Боровиковський, М. Костомаров, А. Єфименко. Тут жив і працював Гр. Квітка-Основ'яненко.

Збудований 1805 року за ініціативою В. Н. Каразіна Харківський університет виховав покоління учених, педагогів, громадських діячів та митців, і поміж них славнозвісних Потебню, Багалія, Сумцова.

В роки громадянської війни Харків стає столицею українського народу. І тут починається боротьба проти всіх його ворогів, і проти німецьких окупантів. В роки сталінських п'ятиліток Харків розквітає і стає найбільшим центром соціалістичної індустрії та національної культури.

В. Ів.

Харків 40 рр. XIX ст. Колишній Миколаївський майдан з боку Сумської вулиці.

А. Єфименко, М. Сумцов,
Д. Багалій.

ДО ПОЧАТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ ХАРКІВ МАВ:

жителів — біля мільона;
промислових підприємств — 844;
з них великих заводів та фабрик — 122;
трестів — 125;
проектних та будівних контор — 25;
медичних закладів — 140;

науково-дослідних інститутів — 45;
навчальних інститутів — 37;
видавництв, газет, журналів — 50;
бібліотек — 50;
музевів — 12;
видовищних закладів — 30;
клубів та парків культури — 52.

3. Волковинська.

В санбаті.

ХАРКІВСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Це було в грудні 1941 року. На третьому поверсі залізничної лікарні в місті Чкалові, при тьмяному світлі газової лампи, заступник директора 1-го Харківського медичного інституту професор Черніков відкрив чергове засідання інститутської ради. Того дня, в раді інституту доцент Зедіковська захищала дисертацію на одержання наукового ступеня доктора медичних наук.

З того часу медінститут випустив не одного доктора і кандидата наук. Втративши багату базу з першокласною апаратурою, з багаторозгалуженими науково-учбовими і допоміжними підприємствами, інститут, виховуючи молодих лікарів, працює не гірше, ніж до війни.

Крім успішної учбової роботи з студентами, інститут зайнятий багатьма справами. З ініціативи Харківського медінституту в Чкалові організовано наукове медичне товариство, яке до весни 1943 року розрослося і від нього відокремились секції, що перетворилися

в товариства вузчого фаху (хірургічне, дитячих лікарів, фізіологів і т. д.).

На базі багатьох госпіталів створено клініки, де налагоджено вивчення хворих воєнного часу.

В госпіталі, де начальником майор Алгушевич, щоп'ятниці відбуваються конференції, на яких головує професор інституту хірург Цейтлін. Основні доповідачі — професори Євзерова і Литвак, співдоповідач завідувач кафедри анатомії інституту професор Струков. В дебатах виступають професор психіатрії інституту Протопопов, доценти, асистенти.

Те ж відбувається в інші дні тижня і по інших госпіталах. Інститут підвищує кваліфікацію лікарів міста Чкалова і всієї області, допомагає пораненим бійцям Червоної Армії і всьому населенню Південного Урала.

У мріях про рідну Україну медичний інститут живе життям краю, що тимчасово дав притулок викладачам і студентам.

За час війни інститут випустив

1.595 лікарів. Більшість їх пішла на фронт. Понад 10 з них дістали урядові нагороди — ордени і медалі. У своїх листах вихованці інституту, а тепер військові лікарі різних рангів, описують свою роботу на фронті, поділяються думками і сподіваннями, своїми успіхами, радощами і тугою.

Ось що пише аспірант Расик своєму професорові: «Як у тумані, пригадується — експеримент, клініка, лабораторія. Але як хочеться думати про це! Не вдалося забрати зошити з записами про досліди, — не до них було... Десять днів, — пише Расик, — наша частина з боями виходила з оточення. Ми боролися до останнього заряду, до останнього патрона. Після дводенних боїв ми вимушені були пробратися через непрохідні болота, по горло в воді, під мінометним обстрілом. Жакливі картини бачив я за десять днів оточення. Особливим кошмаром лишився у мене в пам'яті фашистський концтабір. Він був розташований на місці зруйнованого заводу. Одна половина, призначена для ночівлі, являла собою глиняну яму, діаметром в 200 — 300 метрів. Вночі лив дощ. Вода в ямі до ранку замерзала. Більшість полонених — голі, бо взуття відбиралося при вході в табір. Вночі люди не спали, блукаючи наче тіні. Нагорі в два яри — дріт. Ходять вартові. Чутно вибухи і нелюдські крики — німці кидали гранати. Краще бути мертвим, ніж потрапити в німецький полон»...

Аспірант Расик з групою товаришів утік з табору і вибрався на радянську землю, визволену від німецьких бандитів.

Інститут вболіває невдачми своїх вихованців, радіє їхнім успіхам. В інститутській газеті «За радянського лікаря» часто друкуються уривки з фронтових листів. Листи молодих патріотів, повні оптимізму і жадою швидшого розгрому ворога, перейняті надією на швидке повернення до рідного краю. Традиції радянського життя позначаються й на фронті. Вони допомагають громити німецьких бандитів, вони приводять до перемоги.

Б. Ц.

На обкладинці малюнок А. Горпенка «Броньбійники».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Олександр Богомолець, Олександр Довженко, Кость Литвин, Лука Паламарчук, Микола Петровський, Юрій Смолич (відповідальний редактор), Павло Тичина, Андрій Чеканюк.

Адрес редакції журналу «Україна»: Москва, Неглинная, 29/14, Тел. К 1-84-67.

А 1590, Зам. 2155. 5 друк. арк. В друк. арк. 58.000 зн. Підписано до друку 18/XI 1943 р. Тираж 8.000.

Друкарня видавництва «Московский большевик».

П. Дайч.

Харків 23 серпня 1943 року. (Офорт).

ЖАРИТОНЪ ИЛИ ЖАРЬКО ОСНОВАТЕЛЬ ЖАРЬКОВА